

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XVII.

Číslo 1.

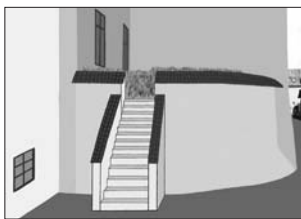
Marec 2019

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Na križovatke Krížnej a Hornej Striebornej ulice sa nachádza malý a dnes už zabudnutý „kút“ histórie Banskej Bystrice. Na rohu spomínaných ulíc dodnes stojí murovaná vyvýšená terasa v tvare štvrtoblúku. Múr vysoký približne dva metre je v súčasnosti ukončený kovovou ohradou. Popri tomto mieste dnes denne prejdú stovky, možno tisícky ľudí smerujúcich na Strieborné námestie alebo na Fortničku. Málokto z nich si však uvedomí, že na tejto miniterase bola ešte pred 120 rokmi malá záhradka, ktorú naši predkovia využívali takmer 130 rokov.

NETRADIČNÁ A ASI AJ NAJMENŠIA ZÁHRADKA V CENTRE MESTA

Záhrada r. 1768-1898

Záhrada r. 2019

Záhradka vznikla po roku 1768, keď dostavali budovu župného domu v Lazovnej ulici, ktorého bočné krídlo končiacie až v Hornej Striebornej ulici potom tvorilo jej severovýchodnú stranu. Zo severozápadu záhradku ohraničoval dom na Striebornom námestí č. 5 (predtým č. 2), ktorý je dnes súčasťou štátnej vedeckej knižnice.

Pokračovanie na str. 2.

BANSKOBYSSTRICKÝ PERMON PÁTRA

Staré fotografie a spomienky pamätníkov sú inšpiráciou a zdrojom pre uvedenie mesta do pôvodnej krásy. V súčasnosti pátrame po zaujímavom artefakte.

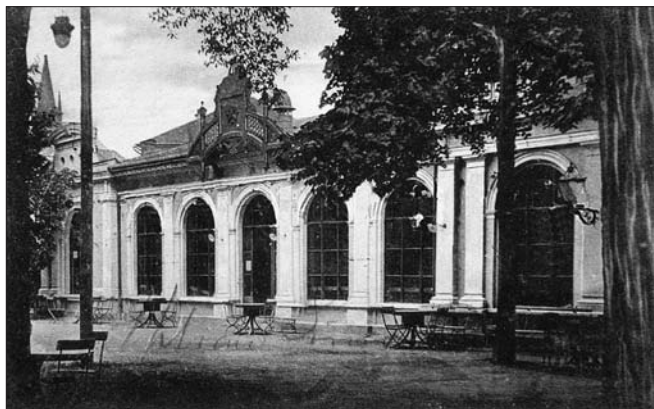
Ešte v r. 1920 bola v nike na budove Kamerhofu umiestnená plastika Matky Božej, ktorá sa po následnej rekonštrukcii záhadne stratila. Problematické sú aj informácie v maďarských archívoch. Redakcia Bystrického permona sa obracia na širokú verejnosť o pomoc v pátraní po tejto jedinečnej pamiatke.

Budeme vďační za každú informáciu, ktorá pomôže prinavrátiť mestu dávnu krásu. Viac na str. 14.

KOLKÁREŇ Zo spomienok Pavla Hríza

Už len skupinka starých líp a gaštanov pripomína najstaršie banskobystrické oficiálne športovisko. V lete roku 1865 vznikol mestský kolkársky klub a darilo sa mu natoľko, že čoskoro mohol opustiť dráhy pri krčmách a vybudovať za Kostolom sv. Alžbety vlastnú kolkáreň. Stála opretá o mestské hradby na hrnskom nábreží, ktoré často postihovali záplavy – mesto vďačne ponúklo pozemok, ktorý nedokázalo využiť.

Bývalá kolkáreň s reštauráciou, ktorú pristavali po r. 1881, foto po r. 1921

Kolkári sa chopili príležitosti, postavili stĺpy z hladkých červených tehál, ako bolo v oných časoch zvykom, a obohnali areál železným plotom. Problémy s výstavbou neboli, lebo členmi klubu boli živnostníci a remeselníci, ktorí sa ochotne pustili do roboty. Pýchou bola najmä ručne kovaná vstupná brána, ukážka majstrovstva neďalekej kováčskej vyhne.

Pokračovanie na str. 3

ČREMOŠNIANSKY TUNEL

Železničná trať medzi Banskou Bystricou právom patrí medzi slovenské klenoty dopravného staviteľstva. Je vedená nádhernou prírodou a jej 22 tunelov dáva cestovaniu neopakovateľný zážitok. Na jej škodu ostáva, že využitie toho skvostu nie viac prispôbobe v prospech turistického ruchu. Jej súčasťou je aj najdlhší jednokoľajový tunel na Slovensku a tiež v bývalom Československu. Možno ho niekedy v budúcnosti iný tunel v dĺžke prekóna niektoré zaujímavosti mu však už nezoberie. Ide naozaj o veľmi zaujímavú stavbu.

Pôvodne bolo na trati plánovaných 14 tunelov, ale geologické pomery a aktuálna situácia na stavbe spôsobili, že niektoré tunele sa museli rozdeliť na viac častí, preto je ich dnes 22.

Stavba trate bola veľmi náročná

Pokračovanie na str. 10

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

NETRADIČNÁ A ASI AJ NAJMENŠIA ZÁHRADKA V CENTRE MESTA

Pokračovanie zo str. 1

Tento dom pristavali k Striebornej mestskej bráne v rokoch 1632 – 1640. Keďže záhradka bola na terase v približne dvojmetrovej výške, pre lepší prístup k nej postavili z vonkajšej strany – od Striebornej brány kamenné (možno tehlové) schodište aj s murovaným zábradlím. Údaje o majiteľoch, resp. nájomcoch záhradky nie sú známe. Keďže schody do záhradky viedli od Striebornej brány, s veľkou pravdepodobnosťou jej užívateľmi boli obyvatelia brány – strážcovia (hajdúsi), prípadne mýtnici.

Existencia záhradky bola úzko spätá s už spomínanou Striebornou bránou, ktorú keď v roku 1898, ako poslednú z piatich mestských brán, asanovali spolu s ňou zanikla, resp. prestala sa používať aj susediaca záhradka. Dôvody boli prozaické. Po zbúraní brány by schodisko vedúce do záhradky značne zasahovalo do ulice a obmedzovalo dopravu. Miesto v kamennom múre po odstránení schodiska zastavali tehľami (viď foto č. 2) a ovakovali. Priamym dôkazom o jeho existencii, okrem jednej zachovanej fotografie spred roku 1898, je aj

Strieborná brána pre rok 1898

Dnešný stav, r 2019

dnešný pohľad na múr, z ktorého z veľkej časti opadala omietka, a tak možno vidieť pôvodný kamenný múr a miesto po schodisku vystavané z tehál. V ňom je v súčasnosti zabudovaná veľká plechová skriňa, pravdepodobne s elektroinštaláciou.

Ján Baláž

KRČOVITÉ HĽADANIE – VÝZVA

Vážení čitatelia, práca historika sa asi najviac podobá práci detektíva. Pomaly zbiera kúsky mozaiky, aby podľa rôznych indícií poskladal pôvodné dielo a uvidel obraz, odhalil pointu alebo páchatefa. Je to poslanie a údel zároveň. Každé jedno historické dielo je nová detektívka s novou pointou a novým páchatelom. Veru, nie je jednoduché odhaliť ho a bývajú aj situácie, keď sa pravdu vôbec nepodarí odhaliť. Historické bádanie privádza historika niekedy k zaujímavým paradoxom, napríklad, keď staršie informácie získajú ľahšie ako tie novšie. Pritom to vôbec nie je situácia ojedinelá. Zaujímavá situácia je aj tzv. „slepá škvrna“ alebo „slepé obdobie“ t. j. etapa v histórii, na ktorú sa už pamätníci nepamätajú, ale archívy z rôznych legislatívnych a technických dôvodov ešte nemôžu sprístupniť informácie.

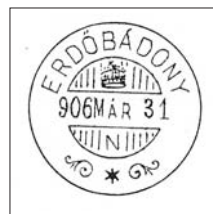
S podobným problémom zápasi kolektív autorov, ktorí sa snažia prebádať dejiny pošty a poštovníctva v okrese Banská Bystrica. Napríklad v obci Motyčky bola znovuotvorená pošta v roku 1884. Jej prvý poštmajster bol podľa poštového vestníka Vendel Docó. Iné dokumenty uvádzajú, že to bol Vendel Dobo, dokonca aj Doró. S týmto menom sa v úrade stretávame ešte v roku 1889, ale ďalej nie je známe, kto bol (a či vôbec bol) niekto poštmajstrom úradu. Vestník nezaznamenal, že by bol vymenovaný nový poštmajster a toto meno ani jeho varianty sa tu už viac neobjavuje. A tak, hoci poznáme poštmajstra, nevieme dokedy presne pôsobil vo funkcii a ani kto ho nahradil. Analogická situácia je pri mnohých ďalších poštových úradoch.

Ešte zložitejšia situácia je po II. svetovej vojne a prevrate v roku 1948. Poštový vestník sa mení, od 50. rokov už nezverejňuje menovanie a prestupujú jednotlivých štátnych poštových úradníkov. Zanikol tak jeden z najdôležitejších zdrojov informácií. Archívne informácie sa buď nezachovali, alebo nie sú prístupné. Aj pamätníkov, ktorí by si vedeli spomenúť na konkrétne informácie je málo a ich vyhľadávanie je náročné. Preto vás chceme poprosiť, či by sa medzi vami našli pamätníci, ktorí by nám vedeli povedať, kto a odkedy dokedy bol vedúci na jednotlivých poštách, prípadne ďalšie informácie o nich. Zaujímajú nás všetky pošty, ktoré boli, alebo aspoň počas fungovali pred a po II. svetovej vojne v okrese. Okrem desiatich banskobystrických (pošta 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 a 11) sú to pošty v Badíne, Brusno (a Sv. Ondrej nad Hronom), Čerín, Mičiná Dolná a Horná, Donovaly, Harmanec, Hronek, Ľubietová, Lučatín, Medzibrod, Motyčky, Podkonice, Poniky, Rieč-

ka, Selce, Slovenská Ľupča, Špania Dolina, Staré Hory, Tajov, Uľanka a Vlkanová. Niektoré mená sme zistili, ale radi si naše informácie overíme.

Zisťovanie týchto informácií je náročné, ale nie nemožné. Avšak ešte ťažšie je získanie obrazového a fotografického materiálu. Preto vás chceme poprosiť o zapožičanie fotografií starých poštových budov, poštárov, poštovej prevádzky, alebo iných zaujímavých záberov s poštovou tematikou. Fotografie si zoskenujeme a autorstvo uvedieme v knihe tak ako to náleží a podľa dohovoru. V prípade, že nám viete pomôcť ozvite sa na adresu amtheon@azet.sk. Veríme, že aj s vašou pomocou sa nám podarí zozbierať dostatočne hodnotné informácie a fotografie a vytvoríme nové zaujímavé dielo, ktoré doplní dejiny Banskej Bystrice.

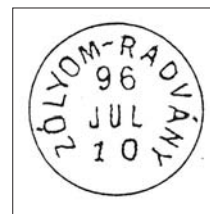
Richard R. Senček

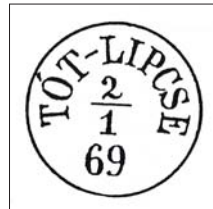
Denná poštová pečiatka, Badín

Denná poštová pečiatka, Banská Bystrica

Denná poštová pečiatka, Radvan

Denná poštová pečiatka, Slovenská Ľupča

Príležitostná poštová pečiatka, 25. výročie oslobodenia

Príležitostná poštová pečiatka, 35. výročie SNP

EURÓPSKA FUGGEROVSKÁ CESTA AKO ZNÁMKA KVALITY

V roku 2018 mesto Banská Bystrica spoločne s bavorským Augsburgom a tirolským Sterzingom začali pracovať na projekte tzv. Európskej Fuggerovskej cesty, ktorá chce zviditeľniť a prezentovať nielen slávnú históriu a vplyv rodiny Fuggerovcov, ale pôsobenie tejto bankárskej rodiny v Uhorsku (Thurzovsko–fuggerovská spoločnosť) a jej význam na ťažbe, spracovaní a exporte medi z okolia Banskej Bystrice do celého sveta.

Okrem týchto troch hlavných aktérov budú postupne do projektu zapojené aj ďalšie mestá - Bad Hindelang (Nemecko), Schwaz (Rakúsko), Kremnica a Banská Štiavnica (Slovensko), Krakow (Poľsko), Almadén (Kastília, Španielsko) a pod. V rámci doterajšej spolupráce už boli podpísané viaceré bilaterálne dohody, uskutočnili sa vzájomné návštevy, pripravil sa dokument, ktorý podrobne popisuje históriu a stopy Fuggerovcov na Slovensku a zároveň prezentuje konkrétny niekoľkodňový program pre budúcich návštevníkov. V Banskej Bystrici sa pripravuje vznik združenia, ktorý sa bude venovať výlučne tejto téme.

Koncept Európskej Fuggerovskej cesty postavili v regionálnej organizácii Regio Augsburg Tourismus: všetci kooperujúci partneri prispievajú na štarte pevne stanovenou sumou, aby sa vytvorila finančná základňa pre zosieťovanie a spoločné akcie, vrátane prezentácie na webovej stránke a sociálnych sieťach. V štvorjazyčnej turistickej sieti každý partner automaticky robí reklamu ďalším partnerom. Popritom má však každý partner voľnú ruku, ako s danou témou naloží doma, ako ju bude prezentovať a organizovať. Vznikne tak hranice prekračujúci produkt, ktorý okrem prezentácie slávnej minulosti bude podporovať cestovný ruch, medzinárodnú spoluprácu v oblasti kultúry, vzdelávania, výmenných pobytov mladých ľudí a pod. Projekt vytvorí podmienky na záchranu historického dedičstva (rekonštrukcie budov, zriaďovanie nových expozícií), podnieti ďalší historický výskum.

Budúci rozvoj a kvalitu tohto projektu môže podporiť aj získanie titulu **Kultúrna trasa Rady Európy**.

Kultúrna trasa Rady Európy (niekedy označovaná aj ako Európska kultúrna trasa) je titul udeľovaný trasám, ktoré sú podľa Rady Európy uznávané ako významné trasy v rámci celej Európy tým, že podporujú spoločnú kultúru, históriu, pamäť a európsku integráciu. Tieto trasy musia tiež spĺňať niekoľko základných hodnôt podporovaných Radou Európy, ako sú demokracia, ľudské práva a medzikultúrna výmena v rámci cestovného ruchu. Udeľenie titulu Kultúrnej trasy Rady Európy otvára cestu k väčšej viditeľnosti, k sieti aktérov kultúry, či k finančným prostriedkom.

KOLKÁREŇ **Zo spomienok Pavla Hríza**

Neskôr pribudla záhradná reštaurácia s tanečným parketom, ak by ste si chceli dnes na tom mieste zatancovať, museli by ste krepčiť uprostred terajšej pseudoautostrády E 66. Postupne spolhári začali pristavovať aj reštauračné budovy a kolkáreň tak mala hostí aj v nepriaznivom počasí a v zime. Za hradzenou verandou stála hlavná budova so sálou, ktorú využívali počas bálů a šibiriakov, ale kde usporiadávali aj kultúrne vystúpenia.

S hospodárskou prosperitou podniku ale upadalo práve športové zameranie klubu. Na vytŕčenú dráhu pod dreveným prístavkom sľepňalo zopár žiaroviek – víťazilo tu pivo a šnaps...

Ku skaze pôvodného športového stánku prispeli po vojne československí spisovatelia, ktorí sa tu zišli počas osláv prvého výročia Slovenského národného povstania. Bola to prvá príležitosť, aby mesto úspešne profitovalo z politickej a odbojárskej minulosti. Reprezentačné budovy hostili vládnych a stranických činiteľů, spisovateľskej delegácii pripadla kolkáreň... Hojne sa tu pilo a veselilo. Napokon Jan Drda pomaloval kolký tvárami členův protektorátnej vlády a kolký padali pod sprškou guľ, ale aj všetkého, čo bolo poruke : kríglův, fliaš, popolníkov... Lietadlo douglaskej licencie, ktoré dodnes stojí pri vstupe do Pamätníka SNP, dar Josifa Vissarionoviča Džugašviliho Gottwaldovi, po oslavách odviezlo politikov a v druhej várke aj spisovateľův – a kolkáreň čakala na opravu...

Po dočasnom ústupe diktatúry po druhej svetovej vojne sa uvoľnila opäť spolková činnosť. Opäť zapracovali živnostníci a remeselníci: vybudovali na oné časy modernú dvojdráhu. Za čestný hod zaplatil každý člen rovnú tisícovku. Rovnako platil aj inžinier Bojsa, ktorý prvý zvalil všetky kolký tri razy po sebe... Za správcu kolkárne zvolili píšomaliara Jozefa Stračinu (otca neskoršieho úspešného hudobného skladateľa). Správca bol nielen výborným kolkárom, ale jeho impozantná postava budila rešpekt – ani pri najbujnejších zábavách nestrpel nijakú neprístojnnosť či dokonca výtržnosť.

V päťdesiatych rokoch 20. storočia prišiel spolkový krach. Znárodňovanie remesiel a živností, sprevádzané „zjednocovaním“ telovýchovy,

Program Kultúrna trasa Rady Európy bol spustený v roku 1987 a od roku 1989 je riadený Európskym inštitútom kultúrnych trás (EICR) so sídlom v Luxemburgu. Jeho úlohou je posudzovať žiadosti o nové projekty, sledovať aktivity v danej oblasti, koordinovať prácu partnerských organizácií, šíriť a archivovať informačné dokumenty. Od roku 2010 je proces hodnotenia a udeľovania certifikácie na základe Rozšírenej čiastočnej dohody o kultúrnych trasách (EPA). Slovensko pristúpilo k EPA v roku 2014, Nemecko v roku 2013 a Rakúsko v roku 2011. Do roku 2018 bolo certifikovaných 33 kultúrnych trás (napr. Púť do Santiago di Compostella, Hansa, Pyrenejská železná cesta, Dunajská vína cesta a pod.).

Na Slovensku táto iniciatíva spadá pod Ministerstvo kultúry SR, do Sekcie medzinárodnej spolupráce. Slovensko je súčasťou európskych kultúrnych trás, ako napr. European Mozart Ways (2004), Saint Martin of Tours Route (2005), TRANSROMANICA - The Romanesque Routes of European Heritage (2007).

Na získanie tohto prestížneho certifikátu bude potrebné postupne splniť niekoľko kritérií:

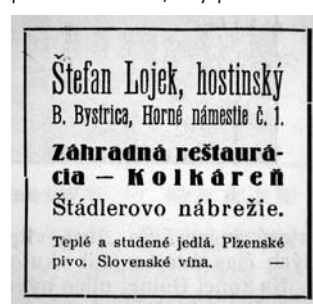
1. do projektu musia byť zapojené min. 3 európske krajiny a spoločným motívom musí byť téma reprezentujúca európske hodnoty;
2. každá zapojená krajina musí mať spracovanú databázu pamiatkových objektův s geografickými, ako aj kultúrnymi, historickými a prírodnými vzťahmi (súvislosťami) k rôznym regiónom;
3. musí byť vytvorená európska sieť s „legálnym statusom“, do ktorej je zahrnutá trasa, časti trasy a rozličné záujmové skupiny;
4. musí byť realizovaná koordinácia spoločných činností zameraných na podporu rozličných druhův kultúrnej spolupráce, na interpretáciu spoločnej histórie a spoločného dedičstva, na podporu kultúrneho turizmu a trvalo udržateľného kultúrneho rozvoja;
5. mal by sa vytvoriť spoločný (jednotný) vizuálny slúžiaci na identifikáciu objektův ako častí siete tak, aby sa dosiahla európska koherencia a rozpoznateľná hodnota.

Pripravovaná Európska Fuggerovská cesta už teraz spĺňa mnohé z požadovaných kritérií a má všetky predpoklady získať certifikát „Kultúrna trasa Rady Európy“, ktorá predstavuje určitú známku kvality rozvoja v európskom meradle. Spoločne si želajme, aby sa tento ambiciózný a v našich končinách jedinečný projekt podarilo dotiahnuť do úspešného konca, aby aj Banská Bystrica mala svoje dôstojné miesto na mape kultúrnych trás v Európe.

Ivona Cimermanová

Pokračovanie zo str. 1

prinieslo staronové poriadky športoviska v krčme. Spoločenské zábavy, sobotňajšie tancovačky a atrakcie pri detských sviatkoch (pamätaná bola najmä medovníková chalúпка, pred ktorú občas vyšla za strígu zamaskovaná pani Seberíniová, aby po návrate zavesila na niektorú z hodených udíc výhru, zväčša flašku) sa pomaly, ale isto vytrácali. O to častejšie sa boxovalo. V letnom ringu rozhodoval cukrár pán Valent s motýlikom na krku a učil nás anglické slovička redy, klinč, stop. Knockauty však odratával po slovensky, aby sa pri každej číslici rev obecenstva stupňoval. Vytieklo tu pekných pár litrov krvi, zvlášť v ťažších váhach.

Nikomuto neprekážalo, špongia bola naporúdzii vo vedre, borca poutierali, uvoľnili mu gumu na trenírkach a poslal späť do boja...

Exhibícia olympijského víťaza Jula Tormu nebola pre túto gladiátor-sku arénu vhodná a jeho zápas s Jozefom Letkovičom sa odohral v Národnom dome, na javisku dnešnej Štátnej opery.

Najväčší rýdzo kolkársky triumf sa odohral roku 1954. Výborný futbalový forvard František Zachar si len tak z pasie odskočil na Majstrovstvá Československa a zvíťazil v disciplíne 200 hodův združených. Už ho nikdy nikto nenapodobnil, úpadok sa desaťročie po desaťročii prehľoval. Dokonal ho zlodej podpaľač v roku 1983...

Po úprave zhoreniska neostalo po dávnej sláve ani stopy. Len obdĺžnikový otvor v mestskom múre pripomína dnešku niekdajší služobný vchod na kolkáreň.

Pavel Hríz

MEDENÉ SÚVISLOSTI

Bystrický permon nám už 16. rok prináša stále nové a zaujímavé informácie o histórii nášho krásneho mesta. Ďalšie pribúdajú počas Potuliek mestom alebo na Bystrickej hodinke, ale aj pri iných príležitostiach. Vychádzajú rôzne publikácie, venované histórii Banskej Bystrice, monografie okolitých obcí... Zaujímam o to, čo bolo, ako sa naše mesto rozvíjalo, stále rastie, a to je veľmi potešujúce. Mne ale v tejto súvislosti prekáža, že vždy, keď hovoríme o histórii, uvádzame fakty, jednotlivé udalosti, ale menej hovoríme o súvislostiach. Vieme alebo sa dozvieme, že vtedy a vtedy sa stalo to a to, ale nevieme, alebo sa nedozvieme PREČO. Iste, niektoré roky (dátumy z histórie) si treba pamätať. Ale omnoho dôležitejšie je vedieť udalosti zaradiť do príslušného obdobia a poznať súvislosti. Vedieť, prečo sa stalo to, čo sa stalo, aké vplyvy zohrali rozhodujúcu úlohu a aký vplyv malo to, čo sa stalo, na ďalší vývin.

Už sme vyrástli z detských čias a zabudli sme otázku, ktorú malé deti neustále kladú a svojich rodičov ňou často privádzajú až do zúfalstva: PREČO? Malé deti sa touto otázkou chcú dozvedieť, ako život funguje. Nám dospelým, zdá sa, stačia fakty. Stačí nám vedieť čo a kedy sa stalo. Iste, znalosť faktov je veľmi dobrá pre hodnotenie pri skúškach. Vieš, nevieš, dobre, zle. Ale naozaj to stačí? Fakty treba nejakým spôsobom interpretovať a na základe súvislostí z nich vodzovať závery. Ak totiž súhlasíme s úslovím „Historia magistra vitae“ (história učiteľka života), potom prístup založený len na faktoch samotných nevyhovuje. Ako sa chceme poučiť, ak nevieme, PREČO k jednotlivým udalostiam došlo, ak nevieme, AKO jednotlivé udalosti navzájom SÚVISIA!?! Preto táto úvaha.

Pokúsím sa vám ponúknuť trochu iný pohľad na históriu „Medeného mesta“, ale pretože tu ide o súvislosti, bude to pohľad na históriu Slovenska v rámci Uhorského kráľovstva a Uhorska v rámci Európy.

Bolo by veľmi náročné takto prejsť celých takmer 800 rokov „písaných dejín“ nášho mesta. Udalosti sa toho naozaj veľa, a tak sa sústredím len na niektoré úseky jeho histórie, na niektoré súvislosti. Možno sa nájde niekto, kto vynechané medzery doplní...

Určite tu nájdete veci, ktorým budete protirečiť, alebo o nich budete mať pochybnosti. To je samozrejme, pretože tu budem podávať výklad niektorých udalostí dejín. A každý výklad histórie je zrkadlom autorovho postoja. So všetkým, čo k tomu patrí, teda aj s prípadnými chybami a omylmi...

Možno tieto riadky podnietia širšiu diskusiu o histórii nášho mesta, možno sa objavia nové podnety a návrhy, ako s ňou zaobchádzať. Ak sa to stane, budem sa veľmi tešiť.

PRED MESTOM

O histórii Bystrice pred udelením mestských privilégií hovoríme málo. Vieme, že drahé kovy sa tu ťažili už najmenej pred 4.000 rokmi, že naša meď bola už v antických časoch predmetom diaľkového obchodu, že Slovania sa tu usadili najneskôr v 7. storočí... Keď sa dostaneme k príchodu Nemcov, ako dôvod ich pozvania celkom správne uvádzame inváziu Mongolov v rokoch 1241/42. Kráľ Belo IV. stál po ich odchode pred úlohou dať do poriadku spustošenú krajinu, ktorej veľké časti zostali prakticky ľudoprázdne. Na to potreboval peniaze – a ľudí. Vyčítanie Mongolov a následný hladomor počet obyvateľov Uhorska zdecimovali tak veľmi, že takmer nemal kto obrábať zem a dorábať potraviny, o výraznom banskom podnikaní sa v podstate nedalo ani rozmýšľať. Ale bol to zdroj peňazí: kráľ vedel, že v našich horách sa vyskytujú drahé kovy, chýbali mu ale ľudia, ktorí by ich spod zeme dostali. A to ľudia ako pracovné sily, ale hlavne banskí odborníci, ktorí by boli zároveň schopní do rozvoja baníctva aj investovať! V tom období bolo baníctvo najrozvinutejšie v Tirolsku a v Sasku, Belo IV. teda pozval „saských hostí“. Takýmto spôsobom odpovedáme na otázku PREČO Belo IV. pozval do svojej krajiny Nemcov. Odpoveď na iné PREČO? je ale už zložitejšia: PREČO Nemci na Slovensko prišli??? Opakujem: Uhorsko bolo po „návšteve“ Mongolov spustošené, ich návrat bol stále možný a pre mnohých dokonca až pravdepodobný, krajina sa ešte celkom nespamätala z dôsledkov hladomoru...

Predstavte si, že ste v ich koži. Žijete v krajine, ktorá je pokojná, dobre spravovaná, ste pomerne dosť zámožní (ako inak by ste mohli v Uhorsku investovať?). A jedného dňa vás niekto v mene uhorského kráľa osloví, aby ste všetko nechali tak, zobrali celý svoj majetok, rodinu a prišli do krajiny, o ktorej viete, že je v zlom stave. Kráľ, ktorého moc je veľmi oslabená – tu je ďalšie PREČO? – vám sľubuje ochranu, dobrý život a bohatstvo, ale zaručiť nič z toho nemôže... Šli by ste? Ale tých zhruba 30 „saských hostí“ sem prišlo. PREČO???

OSÍDLOVANIE NOVÝCH ÚZEMÍ A VZNIK MIEST

Pre vysvetlenie si zjážeme do západnej časti Európy a k pojmu „nemecká kolonizácia východu“ (deutsche Ostkolonisierung), ktorý sa v poslednom období nahrádza výrazom „nemecké osídľovanie východu“ (deutsche Ostsiedlung). Tento pojem označuje proces usadzovania sa nemeckého obyvateľstva v okrajových a bezprostredne susediacich územiach „Svätej ríše rímskej národa nemeckého“ počas stredoveku. Proces osídľovania najprv prebiehal na územiach východne od riek Saale a Labe a neskôr ďalej v Pobaltí, v Čechách, Poľsku, Uhorsku, až po Rumunsko a Moldavsko. Tento pohyb na východ začína už v 12. storočí, najväčší rozsah ale dosahuje v storočí 13. Súčasne s procesom osídľovania nových území prebiehal v nemeckých krajinách (ale vlastne v celej Európe) aj mestotvorný proces.

Zo školských lavíc vieme, že po období vojen a dobíjania území za vlády Karola Veľkého sa situácia akotak ustálila vytvorením Západo - Východofranskej ríše. Čiže z dnešného (veľmi zjednodušeného) pohľadu vytvorením štátnych útvarov, ktoré dali neskôr vzniknúť Francúzsku a Nemecku. Pravda, bolo by chybou v tejto súvislosti hovoriť o úplnom „pokoji zbraní“. Menšie, či väčšie lokálne konflikty boli na dennom poriadku. Ich hlavnou hybnou silou bola snaha nemeckých cisárov

o ovládnutie Apeninského polostrova. Tieto spory vyvrcholili tzv. bojom o investitúru, ktorý bol ukončený Wormským ediktom v roku 1122. (Boj o investitúru – spor medzi pápežom a cisárom Svätej ríše rímskej o vplyv na menovanie cirkevných hodnostárov. Spor vznikol v podstate zo snahy pápežskej kúrie získať praktickú nezávislosť od svetskej moci).

Koncentrácia záujmu cisárov o Taliansko mala na území ríše za následok oslabenie moci cisárov a zmätky ohľadne kompetencií medzi cisárom, kniežatami a kúriou. To využili už vtedy existujúce sídla mestského typu (aj keď ešte oficiálne mestami neboli) na to, aby si privlastnili správu, súdnu, finančnú a brannú suverenitu a aby si vynútili právo svoje územie opevniť múrmi, spočiatku možno len valmi a palisádami. Z ľudí, ktorí potom trvale žili vo vnútri mestských múrov, vzniklo mešťanstvo ako sociálna skupina. Tieto mestá teda vznikli „iniciatívou zdola“ z trhových osád, ktoré pôvodne založili remeselníci a obchodníci, usadení pri hradoch, kláštoroch a brodoch a ktoré sa právne oddelili od príslušných svetských alebo duchovných sídiel vrchnosti. Okolo roku 1000 bolo medzi Rýnom a Labe-Saale asi 300 takýchto osád, o tri storočia neskôr sa ich počet zdesaťnásobil. Približne tretina z nich mala vlastné - mestské právo, ktoré poskytovalo ich obyvateľom postavenie, odlišné od postavenia ľudí v okolí. Tieto mestá sa z podriadenosti svojich zemepánov vymanili v 11. - 12. storočí, práve počas boja o investitúru. Ak boli ich mestské slobody napadnuté, mešťania sa neváhali brániť proti šľachte ani použitím sily. Slobody, ktoré si vybojovali, siahali až tak ďaleko, že vzniklo príslovie „Mestský vzduch oslobodzuje“ (Stadtluft macht frei). Mešťanom sa totiž podarilo presadiť zásadu, že ak niekto žil v meste rok a deň, zanikla jeho povinnosť poslušnosti voči pozemkovej, súdnej alebo poddanskej vrchnosti a stal sa slobodným občanom mesta.

Na začiatku 12. storočia sa teda situácia v Európe upokojila. Neustále vojny prestali, nastal mier, ľuďom sa začalo žiť o niečo ľahšie. K tomu sa pridalo výrazné zlepšenie klímy, ktoré umožnilo skvalitnenie poľnohospodárskej výroby a zvýšenie výnosov. Začali sa používať moderné postupy a technológie – zaviedlo sa trojpoľné hospodárenie (na tretine pôdy sa pestovali jaryny, na tretine oziminy a tretina ležala úhorom – využívala sa ako pasienky), používanie železného pluhu a železných brán prinieslo lepšie spracovanie pôdy, a teda vyššie výnosy. Počet obyvateľov Nemecka vzrástol od konca vlády dynastie Ottonovcov do konca obdobia dynastie Staufovcov (čiže za asi 150 rokov) z cca. 5,5 mil. na 11 – 12 miliónov. Súhrn všetkých týchto faktorov znamenal, že na jednej strane vznikol prebytok pracovných síl v poľnohospodárstve a na druhej

Germánia a Rím prisahajú vernosť cisárovi Ottovi III. (okolo roku 1000)

strane nedostatok odborných pracovníkov v „subdodávateľských“ odvetviach – remeselníkov, ktorí mali sedliakom vyrábať a dodávať tovary, ktoré potrebovali – šatstvo, obuv, náradie.

Zvýšený počet obyvateľov potreboval viac miesta. Zdalo by sa teda byť logické, že ľudia začali osídľovať nové územia. Ak si ale uvedomíme rozlohu Nemecka, postup na východ zas až tak veľmi potrebný nebol! Pri posudzovaní vtedajšieho územia nemeckých krajín, ohraničeného hore spomenutými riekami Saale a Labe, vidíme, že tam dnes žije okolo 70 miliónov ľudí a zdá sa, že miesta majú dosť. Prečo sa teda stredovekí Nemci pohli na východ? Čo ich donútilo opustiť dovtedajšie sídla a ísť do neznáma?

AKO TO PREBIEHALO

Boj bol v stredoveku hlavnou „náplňou práce“ každého kráľa, šľachtica, rytiera. Získavanie nových území. Rozširovanie svojej moci. Naozaj len rozširovanie moci? Len zisk nových území?

Už vieme, že západná Európa sa od 11. storočia relatívne upokojila. Ale zatiaľ sme sa nevenovali Blízkemu Východu, ktorý dianie v Európe významne ovplyvnil. Tu je totiž už 7., ale hlavne 8. storočie obdobím rozmachu islamu. Nové náboženstvo sa úžasne rýchlo rozšírilo na celom Blízkom východe a v Severnej Afrike. A preniklo aj do Európy – Arabi (Mauri) ovládli takmer celý Pyrenejský polostrov a snažili sa islam šíriť ďalej. Pre kresťanov vznikla situácia, s ktorou sa nemohli a nechceli zmieriť. Pod vládu moslimov sa predsa dostalo aj ich najposvätejšie mesto – Jeruzalem. Výsledok? Dve storočia trvajúce obdobie krížových výprav, ktoré mali oslobodiť Jeruzalem z rúk „pohanov“. Prvá sa uskutočnila v roku 1096.

Vieme, že výprav do Svätej zeme sa nezúčastňovali všetci kresťanskí rytieri. Pravdupovediac, väčšina z nich zostávala doma. Ale pre stredovekého človeka bola viera v Boha alfou a omegou naozaj každého okamihu života. Bol presvedčený, že každý kresťan je povinný šíriť „pravú vieru“, obracať pohanov, prinášať im „večnú spásu“. Aj toto bol jeden z dôvodov konania krížových výprav. V tom čase boli v Európe ešte veľké oblasti, ktorých obyvateľstvo vyznávalo iných bohov, nepoznalo alebo odmietalo Kristovo učenie. A kresťania cítili povinnosť tento stav zmeniť, každému priniesť dobrú zvesť. Zisky v podobe nových území, poddaných, príjmov boli z tohto pohľadu len akýmsi „vedľajším produktom“. Ten bol určite veľmi príjemný a vítaný, ale z hľadiska náboženského svetonázoru stredovekého človeka menej významný. Možno nám toto tvrdenie znie čudne; ak by sme sa s ním mali stotožniť, museli by sme sa vedieť vcítiť do spôsobu myslenia stredoveku.

Európa bola v situácii, keď bol život na jednej strane ľahší a jednoduchší, na druhej strane sa ale aj z tohto dôvodu zvyšoval tlak na obranu a šírenie kresťanstva. Obranu na juhu Európy a na Blízkom východe, šírenie na severe a východe nášho kontinentu.

K tomu pristupuje fakt, že v období po skončení boja o investitúru došlo k oslabeniu postavenia cisárskej moci a vznikla pomerne neprehľadná mocenská situácia. Jednotliví šľachtici sa snažili na územiach, ktoré ovládali, uplatniť vlastnú suverenitu a moc. Aj tým, že sa usilovali o rozšírenie svojich území. (Viedlo to k tomu, že Nemecko bolo až do 19. storočia rozdrobené, existovalo tu okolo 300 štátov a štátikov. Jednotný národný štát vznikol v roku 1871 vyhlásením Nemeckého cisárstva na čele s pruským kráľom Vilhelmom - Viliamom - I.)

V 11. storočí boje so Sasmi, ktoré nemeckí cisári viedli v podstate od čias Karola Veľkého, načas prestali. Pod pojmom Sasi tu treba rozumieť kmene/národy, ktoré žili na územiach severne a východne od čiar Saale-Labe. Neboli to ale len germánske kmene, usadili sa tu aj Slovania, ktorí napríklad založili prvé sídlo (hradisko) na území dnešného hlavného mesta Nemecka, Berlína. 12. storočie a už spomenuté oslabenie ústrednej moci viedlo k snahám vládcov oblastí, ktoré so Sasmi susedili, o zvýšenie svojej moci – to znamená o územný rozmach. Opäť pripomínam, že tu dôležitú úlohu hralo šírenie kresťanstva. Pretože ale vieru v láskavého, dobrotivého, odpúšťajúceho a milujúceho Boha noví vládcovia šíрили takmer výlučne ohňom a mečom, dôsledkom bol nedostatok ľudí. Pôvodné obyvateľstvo bolo vyhubené, alebo ušlo do bezpečnejších oblastí a novozískanú pôdu nemal kto obrábať. Riešením tohto problému bolo usadiť na dobytých územiach obyvateľov z iných oblastí Nemecka, a tak nové zdroje využiť.

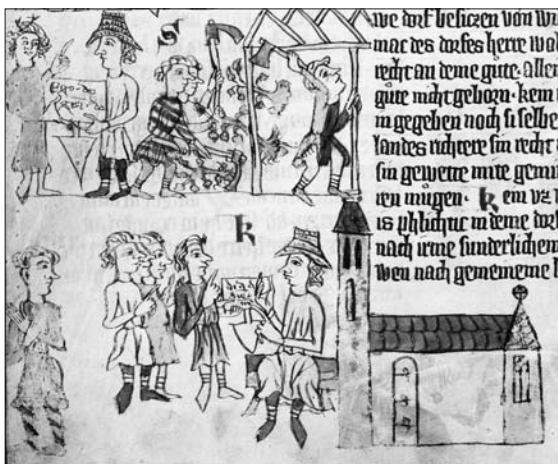
Prečo ale noví osadníci ochotne prichádzali?

Už sme hovorili o procese vzniku miest. Ten prebiehal podobne ako v Nemecku aj v iných krajinách Európy, s výnimkou Apeninského polostrova, kde nadviazal na niekdajšie mestské sídla antiky. Prvé sídla mestského typu vznikali v podstate živelne a skutočnými mestami sa stali až neskôr – vrátane vzniku mestských práv a orgánov samosprávy.

Osídľovanie novodobytych území prebiehalo naproti tomu organizovane. PREČO?

Práve 12. storočie je obdobím, kedy v Európe začal proces prechodu od lénneho, feudálneho systému naturálnych dávok k systému feudálnej peňažnej renty. Vysvetlenie rozdielu je pomerne prosté:

Kráľovské donácie boli od cca 7. storočia viazané na obdarovanú osobu, neboli dedičné a kráľ ich mohol kedykoľvek obdarovanému odobrať. Kráľ obdaroval svojich verných lénom (*pochádza z nemeckého LEHEN – LEIHEN = požičať, venovať*). Oni mu za to boli povinní zachovávať vernosť a, okrem

Udelenie práva krajienskému panovníkovi na kľčovanie (vylesňovanie, zúrodňovanie) a stavbu domov; miestodržiteľ fungoval ako richtár nad osadníkmi. Scéna so saskej hry

iného, v prípade vojny poskytnúť toľko a toľko jazdcov a pešiakov. Títo lénníci (vlastne magnáti) obdarúvali zase svojich verných – s tými istými záväzkami. A títo menší lénníci robili to isté – pôdou obdarúvali sedliakov a žiadali od nich plnenie podobných povinností. Ale títo „poslední“ obdarovaní už neboli schopní svoje povinnosti splniť – práca na gazdovstve a jej výnosy na dávky a poplatky, na výzbroj a výstroj obrneného jazdca nestačili! Sedliaci sa teda obracali na svojho zemepána s prosbou o pomoc (a ochranu), ktorú im tento poskytol výmenou za prácu a dávky, ktoré mu museli odvádzať. Vznikol teda vzťah, v ktorom lénny pán poskytoval „Ochranu a záštitu“ a lénnik (vazal) „Radu a pomoc“. Pravda, sedliaci neboli lénnikmi, oni na poskytnutých pozemkoch len pracovali, boli majetkom svojho zemepána.

Slobodní ostávali len kupci a niektorí remeselníci – hlavne baníci alebo kamenári a, samozrejme, meštiani.

Od 12. storočia sa pomery v poľnohospodárstve začínajú meniť: Zemepáni už nie sú ochotní brať na seba bremeno spravovania majetkov za naturálie. So vznikom prvých miest sa stále viac začína presadzovať peňažné hospodárstvo. Prebytok ľudí na vidieku spolu so zlepšením metód rastlinnej aj živočíšnej výroby vytvára prebytok tovaru, ktorý šľachta už nechce vyrábať vo vlastnej réžii, ale nakupovať práve v mestách, na čo však potrebuje peniaze.

Pozemkoví vlastníci teda svoje hospodárstva prestávajú obrábať sami a prenajímajú ich sedliakom, dokonca s dedičným právom, s pevne stanovenými záväzkami. Bolo to výhodné tak pre nájomcu (sedliaka), ako aj pre prenajímateľa (zemepána), pretože nájomca vedel, koľko musí zemepánovi zaplatiť (stále menej v naturáliách, stále viac v peniazoch) a zemepán nemusel na získanie poplatkov vyvíjať žiadny mimoriadny nátlak. Zo zvýšenia rentability výroby gazdovstva tak profitovali obe strany. Pre sedliakov bolo nevýhodné, že sa o predaj svojich prebytkov museli postarať sami. V čase neúrody nemali čo prediť, a teda nemali ako získať peniaze na nájom, v čase nadúrody ceny klesali a výnosy opäť na zaplatenie poplatkov nemuseli stačiť.

V každom prípade sa sedliaci takýmto spôsobom postupne zbavovali poddanskej závislosti a stávali sa slobodnejšími.

Tento systém sa presadil predovšetkým v severozápadnej časti Nemecka. V juhozápadnej časti to bolo inak.

Tam po úpadku dynastie Staufovcov ich majetky ovládli noví majitelia, ktorí sa snažili „vytrieskať z nich čo najviac“ a sedliakov zatažovali neúmernými dávkami a pracovnými povinnosťami. V mnohých prípadoch museli „na pánskom“ odpracovať až 5 dní v týždni! Je teda jasné, že mali záujem oslobodiť sa z takýchto pomerov a dychtivo počúvali ponuky, ktoré im sľubovali lepší život v nových oblastiach.

Aby sme sa dozvedeli, kto im takéto ponuky predkladal, treba sa nám zoznámiť s pojmom „lokátori“.

V tejto časti sme sa pri hľadaní súvislosti od Banskej Bystrice dostali ďaleko – geograficky, aj chronologicky. V budúcom čísle sa budeme venovať tomu, čo so vznikom Bystrice súviselo oveľa užšie.

Braňo Stančík

STRIEBORNÉ PRÍBOROVÉ SOLITÉRY A ČESTNÉ ČLENSTVO V BANSKOBYSTRICKOM ZLATNÍCKOM CECHU

Dielo zlatníka Jozefa Szentpéteryho v zbierkach Stredoslovenského múzea

Z CHUDOBNÉHO ŠTUDENTA BOHATÝ ZLATNÍK

Jozef Szentpétery (tiež *József, Joseph, Szentpéteri*) patril spolu so Samuelom Libayom k najvýznamnejším zlatníkovi rakúsko-uhorskej monarchie v 19. storočí. Narodil sa 12. apríla 1781 v Rimavskej Sobote (maď. *Rimaszombat*) do rodiny so šľachtickými koreňmi. Otec Samuel Szentpétery bol známym puškárskym majstrom, matka Alžbeta, za slo-

bodna Huszt (tiež *Husztý*), sa starala okrem Jozefa ešte o tri deti: Samuela (*1774), Máriu (*1777) a Petra (*1779). U Jozefa sa umelecké nadanie prejavilo veľmi skoro. Bol mimoriadne zručný, už v detskom veku modeloval z hlíny, kreslil a vyrezával. Zlá finančná situácia v rodine donútila rodičov, aby sa z detí stali remeselníci. Rodičia chceli mať z Jozefa hodinára alebo zlatníka. Hľadali preto pre neho majstra, ktorý by usmernil jeho prvé umelecké kroky. Chudobných študentov učil kreslenie v tom období Pál Király Szathmáry (1726 – 1807) z Hangácsa (Pozn. autora: obec v Maďarsku v Boršodsko-abovsko-zemplínskej župe v Edélénskom okrese), ktorý sa stal nadanému Jozefovi prvým mentorom. Szathmáry bol rozhladeným polyhistorom, s vlastnou bohatou knižnicou aj kaštieľom. Jozef u neho nepobudol dlho, dopočul sa totiž o košickom zlatníkovi Petrovi Khurmesserovi (tiež *Kürmesser*), ktorý pôsobil dokonca aj na niekoľkých šľachtických dvoroch vo Francúzsku – kráľa Henricha IV. (1553 – 1610) nevynímajúc, preto ďalšie Szentpéteryho kroky smerovali do Košíc (maď. *Kassa*). (Pozn. autora: Peter Khurmesser sa narodil v Košiciach, okolo roku 1600 sa stal v meste majstrom. O jeho pôsobení vo Francúzsku vieme z korešpondencie z rokov 1605 – 1608, v ktorej sa domáhal dedičstva po svojich rodičoch Gregorovi Khurmesserovi a Kataríne Szabóovej. V týchto listoch sa píše, že bol zlatníkom kniežata de Guise v Lyone a neskôr kráľovským zlatníkom na dvore Henricha IV. v Paríži).

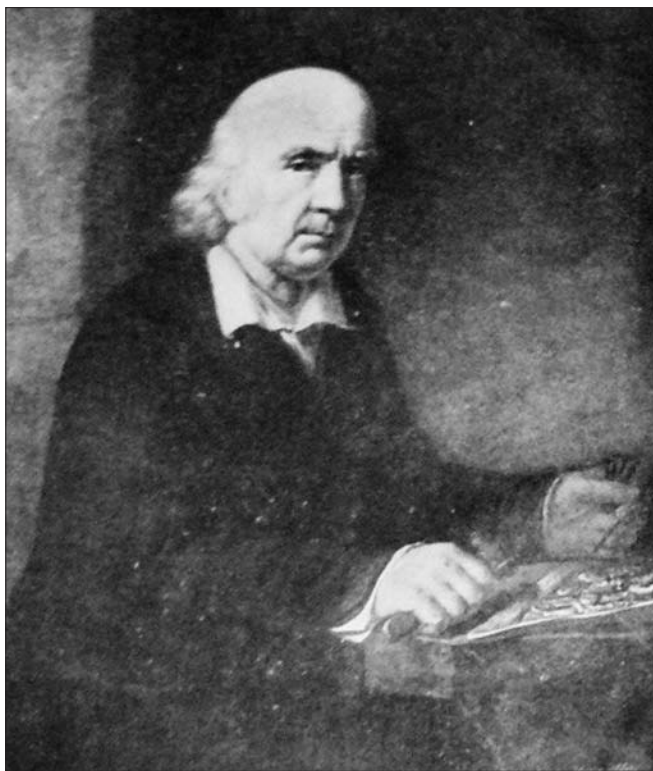
Život v Košiciach, vo Viedni, v Pešti, v Lučenci

Jozef Szentpétery bol v Košiciach učňom aj u majstra zlatníka Štefana Vásárhelyiho, ku ktorému nastúpil ako 15-ročný 29. augusta 1796. (Pozn. autora: majstrovské dielo ukončil 8. júna 1786 a spomínaný je v rokoch 1786 – 1802). Majster bol pre mladého učňa veľkou inšpiráciou, u neho prvýkrát videl výrobu strieborných figúrok zo strieborných platní. Štúdium ukončil 30. augusta 1801, mal 20 rokov. Na povinnej vandrovke navštívil zlatnícke dielne v Rimavskej Sobote (maď. *Rimaszombat*), v Levoči (maď. *Lőcse*) a od roku 1805 študoval vo Viedni (maď. *Vienna*), kde pravdepodobne

neskôr pracoval v dielni slávneho zlatníka a medailéra Johanna Nepomuka Würtha (1753 – 1810), člena významnej zlatníckej rodiny. V tom čase mladý zlatník Jozef Szentpétery už dobre zarábala a mohol si nechať vyrobiť aj

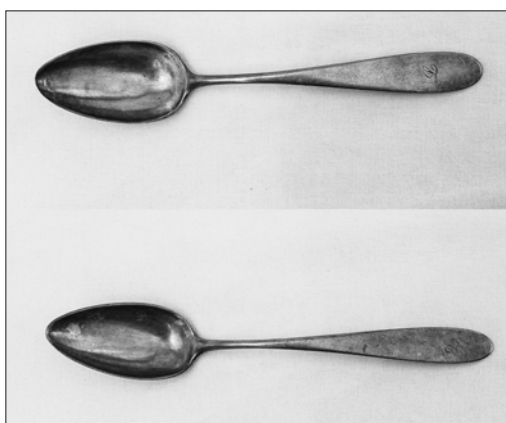
Majstrovská značka J. Szentpéteryho

Portrét Jozefa Szentpéteryho z roku 1848

vlastné zlatnícke náradie. Túžbou mladého zlatníka však nebola Viedeň, ale Paríž. Z Viedne sa pokúsil odcestovať do Paríža, ale napoleonské nepokoje mu túto ambíciu prekazili. V roku 1808 pracoval vo Würthovej bižutérii vo Viedni a v talianskych mestách Görz (*Gorizia*), Gradisca (*Gradisca d'Isonzo*) a Triest (*Trieste*) a cez Taliansko sa neúspešne pokúsil opäť dostať do Paríža. Z Viedne sa vrátil do Pešti a pracoval pri zlatníkovi Jozefovi Prandtnerovi (tiež *József*, 1760 – 1819). V roku 1809 požiadal o prijatie do cechu. Veľmi ťažko sa však presadzoval, v cechu vládla silná konkurencia a domáci majstri si nechceli pustiť medzi seba nadaného „cudzínca“. Zo zápisu z cechového denníka sa dozvedáme, že 16. septembra 1810 mu dal cech vyhotoviť majstrovskú prácu – kalich. Dielo dokončil 24. marca 1811 a na jeho umeleckom základe ho ako 29-ročného prijali za majstra do cechu. V centre Pešti si zariadil malú dielňu, ale keďže prá-

ce robil len na objednávku, dostával sa do finančných problémov. V roku 1812 sa preto aj z finančných dôvodov presťahoval do Lučenca (maď. *Losonc*), kde pôsobil ako zlatník šesť rokov. Lučenec bol v tom období rušným mestom, Jozef tu pracoval so zlatom, dарило sa mu a mal dostatok finančných prostriedkov. V roku 1818 sa vrátil do Pešti, pôsobil v dome Brudern na Parížskej ulici. (Pozn. autora: *Brudern House* bola atraktívna sedemposchodová budova s dvoma malými ozdobenými vežami. V roku 1817, v čase, keď bola oblasť jednou z najrušnejších častí mesta, sa József Brudern rozhodol postaviť tu veľký obchod. Budova bola navrhnutá maďarským architektom Mihályom Pollackom (1773 – 1855). Vo vnútri sa nachádzala nákupná arkáda – *Párizsi udvar* –, ktorá bola projektovaná podľa sklenenej parížskej pasáže *Panoramas*. To bol pravdepodobne dôvod, prečo bol dom známy aj ako *Parížsky dom*.) Jozef Szentpétery tu v rokoch 1818 – 1830 zhotovoval nielen úžitkové a dekoratívne predmety, ale aj umelecké predmety pre cirkevné potreby, najmä pre reformovanú kalvínsku cirkev, ktorej bol členom. Devocionálne vyrábala však aj pre katolícku cirkev, boli to najmä kalichy, monštrancie, patény a relikviáre.

Príborové jednotky z dielne Jozefa Szentpéteryho

Majstrovské diela

V roku 1830 vytvoril v Pešti svoje prvé výnimočné dielo – reliéf

Prechod Alexandra Veľkého cez rieku Granicus. (Pozn. autora: Zlatník dielo vytvoril podľa predlohy – obrazu francúzskeho maliara Charlesa Le Bruna (1619 – 1690). Dielo si vyslúžilo mimoriadnu pozornosť a cisár František I. Rakúsky (1768 – 1835) ho odkúpil za 2500 forintov. Od tohto obdobia zhotovoval Szentpétery okrem tradičných zlatníckych diel aj reliéfy so sochárskymi prvkami.

V roku 1822 začal pracovať na diele **Zväzok kvetov na obraz prírody**, ktoré v roku 1837 vystavoval vo Viedni. V Pešti v roku 1848 vytvoril nádherný kalich, s vytepanou **Poslednou večerou** na vrchnáku. Do roku 1855 zhotovil ďalších šesť vyobrazení s tematikou z antiky a z histórie Uhorska. Dôkazom jeho rozprávkovovými talentu a tvorivej geniality sú reliéfy: **Bitka pri Arbele** (dokončené v roku 1837) alebo **Zajatie kráľa Porusa** (vytvoril v rokoch 1844 – 1850). Diela boli v roku 1851 vystavené na svetovej výstave v Londýne, avšak od organizátorov sa mu nedostalo takej pozornosti, ako očakával. Všimli si ho francúzski umelci a v roku 1852 sa stal čestným členom parížskej národnej hospodársko-priemyselnej spoločnosti. Szentpéteryho tvorba sa vyznačuje rozvinutou technikou, jedinečným zmyslom pre formu a elegantným spracovaním kontúr. Štylisticky nadväzuje v tvorbe na tradície uhorského baroka, pričom v ornamentoch cítiť aj vplyv francúzskeho zlatníctva. Zmeny vkusu a štýlu zanechali stopy v jeho tvorbe, keď prešiel od klasicizmu cez oživenie barokových prvkov až po čisté tvary biedermeierovského štýlu. Szentpétery bol čestným členom zlatníckych cechov vo Viedni, v Berlíne a v Petrohrade. Medzi jeho ďalšie známe diela patria: **Prešporský snem** (1852), **Oslobodenie Budinského hradu** (1853), alebo **Kristus na kalvárii** (1855).

Libayov priateľ

Náš banksobystrický zlatnícky veľikán Samuel Libay sa so zlatníkom Jozefom Szentpéterym stretol v Banskej Bystrici v roku 1842, keď Szentpétery cestoval po bankských mestách a skupoval striebro. Pri tejto príležitosti označil Samuela Libaya za druhého veľkého „maďarského“ zlatníka. Medzi oboma zlatníkmi sa vyvinulo vrúcne priateľstvo. Počas pôsobenia Samuela Libaya vo funkcii cechmajstra prijal cech 12. januára 1845 Szentpéteryho za čestného člena. V texte prijímacej listiny sa uvádza:

Uznanie umeleckých zásluh

Na pripomenutie toho dňa, na dôkaz pocitu a uznania umenia, malý kruh meštianskych zlatníkov a striebrotepcov slobodného kráľovského dolnouhorského bankského mesta Banská Bystrica osvedčuje, že celý tento

cech sa jednomyselne rozhodol uctiť si pána Jozefa Szentpéteryho, meštana a striebrotepca z Pešti, ktorý v mesiaci august minulého roka navštívil bankské mestá, ako prvého umeleckého tepca týchto čias a ponúknuť mu zapísanie jeho mena do nášho cechového protokolu. [...] Potom, čo pán Jozef Szentpétery s týmto dôkazom uznania s poďakovaním súhlasil, bol – podobne ako v roku 1837 do viedenského cechu zlatníkov, striebrotepcov a šperkárov – zapísaný do nášho protokolu ako čestný člen.

Jozef Szentpétery zomrel 13. júna 1862 v Pešti, keď ho doopatrovala jeho pomocníčka v domácnosti.

V zbierkach Stredoslovenského múzea sa nachádzajú z dielne tohto slávneho zlatníka **2 kusy lyžíc**, vyrobené v roku 1849. Sú to polievkové lyžice jednoliate, naberacia časť má tvar mandle a na rúčke je vygravírované písmeno L. Dĺžka lyžice je 22 cm. Na rube rúčky sa nachádza majstrovská značka Jozefa Szentpéteryho a overovacia cechová značka Peštianskeho zlatníckeho cechu.

Za pomoc pri prekladoch z maďarského jazyka ďakujem Mgr. Csabovi Tóthovi, PhD.

PhDr. Filip Glocko

LITERATÚRA A PRAMENE

FÖLDES, E.: Szentpéteri József, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 1981

GLOCKO, F.: SAMUEL LIBAY- život a dielo banksobystrického zlatníka, Stredoslovenské múzeum 2018, ISBN 978-80969866-7-5

MIHALIK, S.: Szentpéteri József ötvösmester élete és művei, Budapest, 1954

NYITRAY, L.: Szentpétery Jozef életútja. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 22. Miskolc, 1984

TORANOVÁ, E.: Zlatníctvo na Slovensku, Neografia Martin, Tatran Bratislava 1983

Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Banská Bystrica, mesto so zriadeným magistrátom 1255 – 1922, Banksobystrické cechy 1443 – 1872, C 43/3, Protokol 1641 – 1872, inv. č. E – 115

Štátny archív v Banskej Bystrici, fond: Banská Bystrica, mesto so zriadeným magistrátom 1255 – 1922, Banksobystrické cechy 1443 – 1872, C 43/5, Účtovná kniha z r. 1817 – 1875, inv. č. E – 116

SAMUEL LIBAY – ŽIVOT A DIELO BANSKOBYSSTRICKÉHO ZLATNÍKA

Monografia z pera historika Stredoslovenského múzea
PhDr. Filipa Glocka
Samuel Libay – život a dielo banksobystrického zlatníka

Kniha prináša čitateľovi komplexný pohľad na významnú osobnosť európskeho zlatníctva 19. storočia. Samuel Libay svojím dielom dokázal nenahraditeľnosť a jedinečnosť zlatníckej práce v období, keď v súťaži s pomerne lacnou a rýchlou strojovou výrobou strácala ručná práca svoje monopolné pozície.

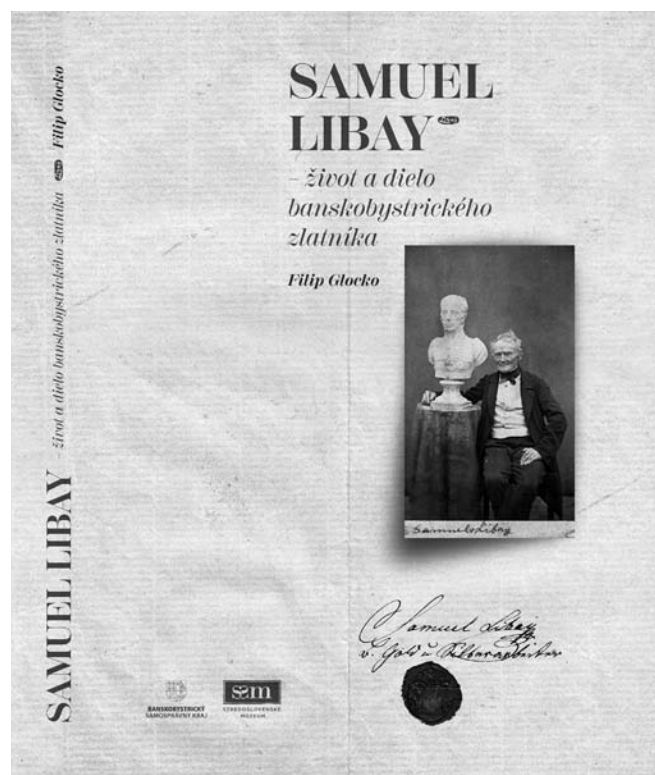
Krabička na tabak od majstra Libaya

Na takmer tristo stranách (siedmich kapitolách) sa autor venuje zlatníctvu v meste Banská Bystrica, genealógii rodu Libayovcov a aj zlatníkom, ktorých vychoval majster Libay. Podstatná časť publikácie je však venovaná životu a dielu Samuela Libaya. Unikátom knihy je Cassabuch (pokladničná kniha) banksobystrického zlatníckeho cechu, ktorá zachytáva

aj finančné operácie aj dobové kuriozity v cechu v rokoch 1817 – 1879.

Kniha obsahuje zaujímavú dobovú korešpondenciu a fotografie, ako aj katalóg existujúcich diel Samuela Libaya v slovenských a maďarských depozitoch múzeí, ale aj v zahraničných súkromných zbierkach. Zároveň je aj dokumentom dochovanej zlatníckej dielne, ktorá sa nachádza vo fonde Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici

Kniha bude k dispozícii od 24. januára 2019 v predajni Stredoslovenského múzea.

HISTÓRIA MAJITEĽOV DOMU Č. 16

Emil Jurkovich: *Besztercebánya multjából tarca gyűjtemény 1901. Hungária könyvnyomda nyomása Besztercebányán.* (Zbierka besednic z minulosti Banskej Bystrice) preložil Imrich Nagy 1997.

Emil Jurkovich (Jurkovič) 1857 - 1936 rodák z Letanoviec na Spiši, vyštudoval teológiu a filológiu, do Banskej Bystrice prišiel ako profesor na katolícke hlavné gymnázium. Trpezlivo a dôkladne študoval mestský archív, a rozprávačský talent využíval na sériu popularizačných článkov z histórie mesta. Vychádzajú postupne v miestnych novinách „*Besztercebánya és Vidéke*“. Sumár neskôr vydáva v troch zväzkoch. Od r. 1903 - riaditeľ gymnázia v Oradei, od 1906 hlavný školský c. k. inšpektor pre Banskú Bystricu. V dôchodkovom veku po rozpade monarchie odchádza do Budapešti, kde v r. 1936 umiera.

Dejiny jedného trhového domu

„Haben sua fata libelli“ - knihy majú svoj osud - povedal kedysi Ovidius. Mohli by sme to rovnako oprávnene povedať aj o domoch, ktorých striedavý osud je rovnako zaujímavý ako príbeh knihy meniacej rôznych majiteľov. Život obidvoch v niektorých prípadoch sa vracia hlboko do minulosti a na ich pôvodných majiteľov už potomkovia dávno zabudli. Niekedy iba kde-tu nejaké meno vrhá na nich viac svetla, ale väčšinou niet ani toho. V takejto situácii sme v našom meste predovšetkým s trhovými domami, u ktorých vieme spätne vymenovať najviac dvoch-troch majiteľov. Niektoré domy si podržia meno svojho bývalého majiteľa ešte i potom na celé desaťročia, hoci medzitým už vystriedali niekedy aj troch, dokonca aj štyroch majiteľov. Ale po čase, s vymierajúcimi generáciami aj tieto mená upadnú do zabudnutia. Listinami spätne doložiť jednotlivých majiteľov domov je tak úplne nemožné, keďže domy boli číslované iba od štyridsiatych rokov minulého storočia. Isté opatrenia týmto smerom sa síce vykonali ešte počas jozefinizmu, ale tieto vtedajší mešťania prijali s takou nevdou, že po smrti cisára o číslovaní domov nechceli ani len počuť. Tak zostalo všetko po starom. Avšak bez čísel nemožno rozoznať jednotlivé domy.

A keď sa mi predsa len podarilo vypátrať majiteľov jedného-dvoch domov, bolo to možné len tak, že som rad-radom poprezeral kúpno-predajné zápisnice, pričom som mal predovšetkým na zreteli

Imricha Thökölyho na ulici Gabriela Bethlena¹ (Tilles-Szakmáryho dom), dom zakladateľa Kaplnky sv. Barbory Víta Mühlsteina, zvolenského župana (radnica), dva Thurzove domy (Herczka-Kohn), domy Reulla a Mollera, dvoch lekárov preslávených po celej krajine (Móry-Stadlerove domy), dom rektora hlavného gymnázia Halvepapia (Würschingov dom), dom Rothovcov z Kráľovej a grófskej rodiny Telekiovcov (Turcsányiho dom), dom Kószegehyho, dr. Zacharidesa a Puschimanna, Morgentaler-Greisingerov dom, Meerwaldov dom (Szumrákov dom), dom Jókaiho levočskej bielej panej, nešťastnej Júlie Géczyovej (dom Cyrila Kresméryho) na ulici Petra Károlyiho atď. Sú to všetko mená, ktoré si v dejinách mesta vyznačujú a dostanú lepšie miesto.

Z vymenovaných domov každý má svoje zaujímavé a meniace sa dejiny, ktoré uplynulé storočia prikrýli patinou zaujímavosti.

Hoci história domus neexistuje ani pri jednom z nich, archív nášho mesta hovorí veľa o každom jednom. Pri tejto príležitosti sa pokúsím porozprávať príbeh terajšieho Greisingerovho trhového domu, ktorý čo do zaujímavosti úspešne súťaží s ostatnými.

Obdobie stavby domu pripadá s najväčšou pravdepodobnosťou na začiatok XVI. storočia, keď veľký požiar r. 1500 na popol premenil drevené trhovce domy, ktoré boli vtedy ešte vo veľkom počte. A tak bolo obyvateľstvo aj vrchnosťou prinútené k stavbe kamenných domov. Vtedy bolo postavené prízemie i prvé poschodie domu, ktoré na sebe ešte nesú stopy vtedy prekvitajúcej renesancie v Hornom Uhorsku. Takmer v celej krajine nemá páru bohatá stropná výzdoba miestnosti obrátenej do ulice na prvom poschodí, ktorá privádza aj odborníkov do údivu. Navonok je už moderný a ničím neprezrádza svoju starobylosť.

Jeho najstaršieho majiteľa sme rozpoznali v osobe istého Thana, ktorý ho ku koncu XVI. storočia predal Jánovi Wengerovi. Aj Wenger bol banický podnikateľ, ako napokon všetci ostatní majitelia trhovcov domov, ale pracoval s malým úspechom, a tak už 13. júna 1610 bol nútený si požičať 1844 toliarov od Filipa Morgenthalera, novohradského hradného kapitána a za to mu upísať svoj trhový dom spolu s časťou k nemu patriacej ornice,

ktorá však nebola bližšie určená.

Avšak Wengerovci v tom čase stáli už tak veľmi na pokraji krachu, že Morgenthaler mohol dopredu vidieť, že bude musieť za svoj kapitál prevziať dom aj s príťahlými nehnuteľnosťami. Kvôli tomu sa ponáhal s nákupom ostatnej ornice a záhrad, ktoré patrili k domu, za 200 zlatých. Tie totiž boli dovtedy zálohované u Jána Friczovicza a Ezaiáša, slovenského predikátora. Uhradil aj menšie dlžoby, a to 130 zlatých jednému mlynárovi menom Juraj, 50 zlatých radcovi Jurajovi Zalweinovi, spolu teda zaplatil 2224 zlatých, do toho nezarátajúc výdavky na ten dar, ktorý mal podľa zmluvy dať Wengerovcom. Podľa tejto zmluvy, ktorá bola podpísaná 25. júna 1611, dom prechádza od 1. januára 1612 do vlastníctva Morgenthalera, ale už dovtedy si obsadil jednu izbu na poschodí („ein Oberstübl“) a pre svoje kone stajne. Týmto sa stal Morgenthaler banskobystrickým vlastníkom trhového domu, čiže aj mešťanom.

Emil Jurkovič

Nádherná stropná výzdoba Morgenthalerovho (Benického) domu

tie domy, ktoré kedysi patrili vynikajúcim a známym ľuďom po celej krajine.

Takýchto domov je viac nielen na trhu, ale aj vo vedľajších uličkách nášho mesta. Aby som vymenoval aspoň zopár, spomeniem dom

ŽELEZORUDNÉ BANE PRI SIELNICI

Erb obce Sielnica

Hory v ôkol Banskej Bystrice ponúkajú množstvo nerastných surovín a ich bohatstvo formovalo túto krajinu, mesto i okolité obce celé stáročia. Samozrejme, pozornosť sa zvyčajne sústreďuje na tie najvýdatnejšie a najbohatšie ložiská, ale v okolí Banskej Bystrice je aj mnoho drobných nálezísk, ktoré akoby unikali pozornosti. Postupne sa na ne zabúda a keďže ich význam nie je veľký aj historických prameňov je málo. Podobne sú na tom aj železorné bane

pri Sielnici. Dnes o existencii aktívnej ťažby v katastri obce Sielnica hovoria najmä faktické dôkazy – štôlne. Žiaľ, menej je dochovaných jednoznačných historických materiálov, ktoré by nám umožnili hlbšie nazrieť do tejto činnosti dávnych Sielničanov. Predsa len aj v ich povedomí sa uchovala tradícia a spomienky na banícku minulosť. Ako uvádza Arpád Bergfest:

Okolie Ortuťového vrchu leží medzi Banskou Bystricou a Kremnicou, vo vzdialenosti asi 8 km od obidvoch miest. V listinách z r. 1560 je už zmienka o starých šachtách a zroboch /Zechen/, takže vznik baníctva spadá do dávnejších čias.

Ďalšie informácie nachádzame v zápise sudcu J. A. Stassela z dňa 12. novembra 1795. Uvádza, že v Brestovej boli bankským sudcom A. Gaisz-Mayerom udelené nasledovné bankské polia:

- v roku 1562 na meno Bernhard Fibinger,
- v roku 1567 na meno Juraj Straka.

Tieto informácie zachytil aj už spomínaný Arpád Bergfest, ktorý ich rozširuje o výpoveď Lívia Maderspacha:

Kremnické obyvatelstvo spomína tieto bane podľa tradície. Tak Sielničania dobre poznajú pingy baní brestovianskych. V týchto baniach, ktoré od vlastných ortútskych baní ležia vo vzdialenosti asi 4 km na juh, ťažili, podľa starých listín v r. 1562 Bernhard Fibinger, roku 1567 Juraj Straka.

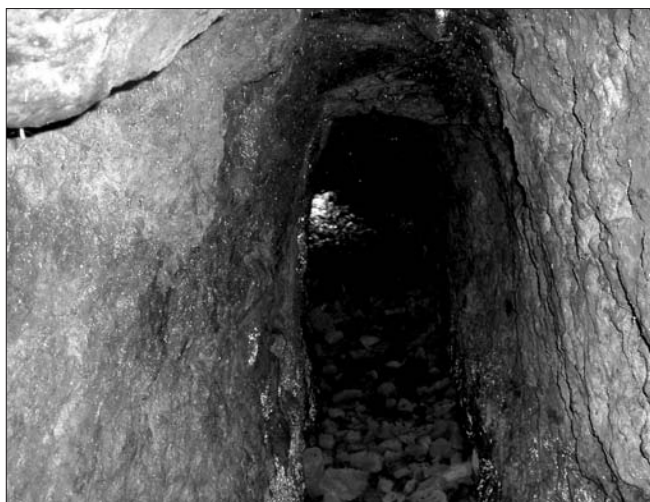
V mesiaci júni r. 1907 pozrel si Maderspach miesto brestovianskych baní a s veľkým údivom prezeral šachtu a pingy štôlní. Na južnej strane Zvolensko-slatinského vrchu ukázali mu sprievodcovia jednu zavalenú štôľňu, z ktorej vytekal silný vodný prúd. Dĺžka tejto štôľne mohla byť, ak vezmeme do úvahy povrchové pingy v smere asi 300 - 400 m, dĺžka, výška dobývok bola asi 80-100 m.

Je veľmi nepravdepodobné, že sa v katastri obce Sielnica ťažila ortuť, ale vieme s istotou, že sa tu ťažilo železo. Ako sa píše v Topografickej mineralógii Slovenska I až III: *V okolí obce sú drobné výskyty železitého opálu, svojho času ťažené ako železná ruda.* Bankské reliky po ťažbe železnej rudy sa nachádzajú v lokalite zvanej Kamenný brod. Sú tu tri štôlne. Dve sú zavalené, jedna je prístupná. Z jednej zavalenej štôľne vyteka pomerne silný prameň charakteristicky sfarbený do okrova. Štôľne sa nachádzajú len niekoľko metrov nad tokom Sielnického potoka, ktorý zrejme časom odplavil staré haldy. Prístupná štôľňa má dĺžku približne 30 metrov a charakteristický lichobežníkový profil.

Ťažbu nerastných surovín spomína aj Carl Otto Moller v preklade svojho diela od Augustína Rebra. Uvádza, že

...iní autori vôbec nepochybujú, že v minulosti to boli prieskumné bankské objekty, ktoré slúžili bankským mestám a Zvolenu. Ak je to tak, potom už boli naše kúpele v 13. storočí využívané. Bankské objekty a baníctvo v okolí Sliača C. O. Moller spomína aj na inom mieste. Pre širšie okolie Banskej Bystrice je to príznačné. Stopy po banskej činnosti sú známe aj z druhej strany zo Sielnice.

Tri staré bankské diela ešte čakajú na systematický historický výskum, aby mohli byť prípadne stotožnené s niektorými konkrétnymi menami a faktami, aby bolo spresnené, kedy vznikli a aký mali význam. V každom prípade sú dokladmi niekdajšieho baníckeho života v tejto oblasti a Sielnica sa môže pochváliť touto drobnou historickou skutočnosťou. Príspevok bol spracovaný na základe diela Sielnica od A po Z.

Pohľad do štôľne

Pohľad zo štôľne

Poznámky:

- 1 BERGFEST, Arpád. Tajov - Malachovo, Ložiská Hg a výskyt tetraedritu. Manuskript, archív Geofond, Bratislava, 1953, s. 6.
- 2 MADERSPACH, Lívius. Egy régi magyar higanybánya. BKL, 1907 : 21., 550 s.
- 3 Niektoré texty uvádzajú „zelenú“.
- 4 BERGFEST, Arpád. Tajov-Malachovo, Ložiská Hg a výskyt tetraedritu. Manuskript, archív Geofond, Bratislava, 1953, s. 6.
- 5 KODĚRA, Miroslav. (ed.), Topografická mineralógia Slovenska. I-III. Vydala: Veda: Bratislava, 1989-1990, s. 1-1592.
- 6 REBRO, Augustín. Karol Otto Moller a kúpele v Sliači, In Z dejín vedy a techniky na Slovensku XVIII. Vydal Historický ústav SAV; Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV. Bratislava:2000, strana 41 – 56. ISBN 80-88880-40-8.
- 7 Myslím tým súčasné kúpele Sliač.
- 7 SENČEK, R. Richard. O Rybárskych kúpeľoch. In Bystrický Permon: Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu. Banská Bystrica:2011. roč. IX. č. 4. s. 8. Reg. Číslo: OÚ-OPT-1/2003.

Richard R. Senček

KAMENÁRSKO-SOCHÁRSKA RODINA HORNOVCOV V HISTÓRII BANSKEJ BYSTRICE

Meno Horn znie starým Bystričanom iste povedome, hlavne pri návštevách cintorínov, kde sa nachádza množstvo náhrobkov s ich označením. Pozornosť pútajú predovšetkým sochy na hroboch v životnej veľkosti svojim precíznym prevedením a niekedy aj belosťou, pokiaľ nie sú umiestnené pod listnatými stromami. Také je napr. súsosie matky, skláňajúcej sa s láskou k dieťaťu na náhrobku Petrogalliovcov na mestskom cintoríne (rímsk.-kat.), kde odpočívajú traja členovia rodiny, o ktorých už bola reč v článku nášho časopisu. Na evanjelickom cintoríne hneď za vstupnou bránou je krásna socha smútiacej ženy na hrobe Ľudovíta Horna, kamenára, ktorého podnikateľské aktivity presiahli hranice nášho mesta. Ale nielen podnikavosť, hlavne výsledky kamenárskeho fortieľu jeho i jeho nasledovníkov. Aj na cintorínoch iných miest sa nachádzajú pomníky z kamenársko-sochárskej dielne Hornovcov. Bolo by zaujímavé ich zdokumentovanie.

Tých, ktorých zaujíma, odkiaľ Hornovci do nášho mesta prišli a ako sa kamenárstvo ako rodové remeslo dedilo počas niekoľkých generácií, prevedieme v tomto článku históriou rodiny.

Prvým občanom Banskej Bystrice z tohto kamenárskeho rodu bol Leonard Horn. Bol prijatý do zväzku mesta 24. marca 1807. To už uplynulo skoro 6 rokov od jeho príchodu do mesta. Zo spomienok jeho pravnuka Fridricha Karola Horna, ktoré sa podarilo zachovať (písané na stroji v maďarskom jazyku), vieme, že sa narodil v r. 1773 v už známej kamenárskej rodine v mestečku Floss (Flossenburg) v Hornom Falcku. Spolu so starším bratom Martinom pracovali na výstavbe opátskeho Kostola sv. Martina vo Floss Markte. Rok po jeho slávnostnej vysviacke (1794) bol Leonard prijatý do kamenárskeho cechu ako vyučený kamenársky majster. Slávnosť z tejto príležitosti sa konala v starom kostole, ktorý postavilo oberfalcké knieža ešte za čias Martina Luthera. Po zaspievaní hymny sa slávnosť preniesla do cechového domu, kde odovzdali Leonardovi výučný list z 26. januára 1795, podpísaný cechmajstrom Vilhelmom Berrendom, starším bratom Leonarda Martinom Hornom, prisažnými cechu a opatřili ho pečatou. Navyše ho potvrdila vyššia vrchnosť. Leonard sa stal samostatným kamenárskym majstrom, ktorý mal podľa mienky cechmajstra skvelú profesionálnu budúcnosť. Nasledujúce štyri roky pracoval Leonard spolu so starším bratom Martinom v kamenárskej dielni, ktorú zdedili po otcovi. V r. 1800 sa u nich zastavil vandrovný tovariš z Uhorska Ján Géczy, ktorý sa chcel dostať do Kolína a rozprával im o svojej krajine, o dobrom vzduchu, čerstvých prameňoch a pracovných príležitostiach. Aj o tom, že tam chýbajú odborníci a on sa chystá do nemeckých krajov, aby potom mohol doma lepšie pracovať. Leonard prejavil záujem, chcel by poznať svet a aj kvôli svojmu zdravotnému stavu by sa chcel usadiť tam, kde je dobrý vzduch, no nie proti vôli staršieho brata. Po roku sa Ján Géczy vrátil a Martin Horn súhlasil s Leonardovým odchodom. Veril, že sa vo svete nestratí a že vyžije aj na vlastnej nohe. A okrem toho sa vyhne vojne, veď sa písal rok 1800, bola nepokojná doba a všade bolo veľa utečencov, hlavne šľachty z Paríža. Podmienkou vydania cestovného pasu bolo obstaranie povozu s párom koní a jedným paholkom.

24. novembra 1800 obdržal Leonard Horn cestovný pas vydaný v Sulzbachu (kniežatstvo Pfalz-Sulzbach), kde bolo uvedené, že ide navštíviť svojho priateľa do stolice Maróth a obce Klein Töplitz v Uhorsku, ale zvlášť kvôli tomu, že tam panuje čistý a tým zdravý vzduch. (s najväčšou pravdepodobnosťou išlo o Kostolné Moravce a malú dedinu Tepličky). Pri odchode 6. mája 1801 sa s Leonardom lúčili nielen všetci členovia cechu, ktorí mohli prísť, ale aj susedia, dospeli i deti. Lúčili sa s ním s plačom, lebo vedeli, že odchádza do Uhorska, čo je skoro na konci sveta. Sám Leonard neodchádzal ľahko, odchádzal zo zeme svojich predkov a tušil, že sa domov už nikdy nevráti. Bratovi Martinovi sľúbil, že bude z cesty písať, čo aj dodržal, a preto vieme, kade putoval a kedy sa dostal do Banskej Bystrice.

Prvý list poslal z Linzu 12. mája 1801, v ktorom píše, že sa im zatiaľ dobre cestuje. Aj kone sú v dobrej kondícii, ale idú radšej po dobrých hlavných cestách, aby v prípade potreby skôr dostali pomoc. Zastavili sa aj v Regensburgu (Rezno), kde sa veľmi čudovali, že odchádza do Uhorska, čo je divoká krajina a kde aj osobný majetok stojí na vratkých nohách. No ďalší ho informovali, že je tam niekoľko miest, ktoré sa pekne rozvíjajú, medzi nimi Budín aj Prešporok, ale o Tepličiach tam nikto nepočul. Leonard dúfal, že tam, kde je dobrý vzduch a jeho priateľ Ján Géczy, aj prácu dostane. 9. a 10. mája boli v Passau, veľmi peknom biskupskom meste. Len ľutoval, že staré domy a kostoly neboli dokončené v jednom štýle. Podobne opisuje aj mesto Linz, jeho prírodné prostredie, architektúru i veľkosť. List končí slovami: „S láskou spomínam na Teba a na rodinu. Verím, že aj tam, kde idem, budem žiť v mieri. Ktovie dakedy? Skutočne by som ostal v tej cudzej zemi, ale nechám aj túto záležitosť na dobrého Pána Boha. Nech sa stane jeho vôľa. Zbohom, myslím na Vás a posielam pozdrav z dialky ... Váš Leonard“. Druhý list datovaný 8. júna 1801 je už písaný po príchode do cieľa cesty k priateľovi Jánovi

Géczymu do malej dedinky (Tepličky?). Už po týždni skonštatoval, že hoci je tam dobrý vzduch, nie je tam primeraná práca a že tam nemôže ostať navyky. V miestnom kaštieli pracoval na jeho renovácii priateľ Ján Géczy a Leonard Horn tam tiež prijal na krátku dobu kamenársku prácu. Dobre ho platili a živobytie bolo na jeho počudovanie lacné. Keď si oddýchol, išiel ďalej za pracovnými príležitostami. Priateľ mu radil, že vyššie na sever pod veľkými kopcami je starobylé mesto Neusohl, kde ho čaká veľa kamenárskej práce. Po maďarsky sa to mesto volá Besztercebánya, čo sa mu ako Nemcovi nedarilo vysloviť a dokonca pochyboval, či sa to vôbec naučí. Či sa to naučil on, nevieme, ale jeho potomkovia sa pokladali za Maďarov.

Ďalší list je už datovaný z Banskej Bystrice 11. novembra 1801.

Milý brat! Len si predstav, už som tu v tomto nemeckom meste ako je Floss Markt, ale sú tu aj Slováci, ale títo radšej žijú v malých dedinách a zaoberajú sa drevorubačstvom a splavovaním dreva. Maďari majú veľké pozemky. Mesto nie je veľké, ale väčšie ako Floss. Má pekné kostoly, aj evanjelický (ešte drevený z roku 1690), má staré domy, ktoré postavili starí nemeckí osadníci, ktorí pracovali v okolitých baniach. Už som sa dostal do jedného cechu s ďalšími kamenármi a nemám zlú prácu. Tunajší kamenársky cech pracuje ako ten u nás. Cechmajster je Max Hubermann. Dobrý človek je aj tento, ale sa trochu povyšuje. Možno, že len spočiatku je taký voči mne - cudzincovi. Dobre s ním vychádzam. Bozkávam a objímam všetkých, Teba zvlášť. Leonard

P. S. Píš o sebe a známych. V myšlienkach som stále doma.

Trvalo viac ako 6 rokov, kým mesto Banská Bystrica prijalo Leonarda Horna za svojho občana. Kde boli kamenárske dielne a na akých prácach sa Leonard Horn podieľal, sa v pamätiach nespomína, ale vieme, že sa osamostatnil tri roky po príchode do mesta. Aj so založením rodiny sa neponáhľal. Oženil sa až v r. 1811, keď mal 38 rokov. 24. októbra 1811 už v novom murovanom evanjelickom kostole uzavrel manželstvo s Annou Batskay (Bačkaj), 19-ročnou dcérou stolára Jána Bačkaja a Márie Kowalovskej. Ich prvorođený syn Samuel Ľudovít sa vyučil za kamenára a stal sa tak pokračovateľom kamenárskej tradície Hornovcov. Ďalší syn Leonard Karol ostal slobodný a tiež pracoval v kamenársko-murárskom fachu. Tretí syn Ján Eduard bol sedlárom a medzi jeho potomkami neboli kamenári. Štvrtý syn Kristián Teofil zomrel ihneď po narodení, ďalší syn Kristián Rudolf bol debnárom, ale jeden z jeho vnukov Leonard Eduard bol kamenárom, zrejme v rodinnej dielni. V tejto vetve sa však udržalo debnárске a pekárске remeslo. Posledným dieťaťom krátko pred smrťou otca bola dcéra Anna. Vdova Anna Hornová ostala sama s piatimi deťmi vo veku 2-12 rokov. Musela ju iste aj finančne podržať jej rodina, lebo inak by si ťažko mohla dovoliť dať študovať v šk. roku 1824/1825 troch starších synov na evanjelické gymnázium. V prvej polovici 19. storočia bola evidentná snaha aj v remeselníckych rodinách dať deťom (chlapcom) vyššie, nielen základné vzdelanie. Možno jednou z príčin bola dobrá úroveň vzdelávacej práce na tomto gymnáziu, veď ho navštevovali budúci senátori, richtári, právnici, spisovatelia, farári, pedagógovia pochádzajúci z viacerých stolíc Uhorska.

Kamenárstvo a kameňo-sochárstvo sa udržalo niekoľko generácií vo vetve najstaršieho syna Samuela Ľudovíta (1812 - 1862). Ten bol dva razy ženatý. S prvou manželkou zemiankou Zuzanou Bankovou z Brezna mal troch synov. Najstarší Gustáv Adolf bol kamenárom, druhý Fridrich Viliam bol obchodníkom a pôsobil v Kremnici. Treťorođený Eduard zomrel ročný. S druhou manželkou Annou Bystričanovou mal syna Ľudovíta Samuela a tri dcéry, z ktorých sa len jedna dožila dospelosti.

Kamenár Ľudovít Samuel (1849 - 1913) veľmi pozdvihol a rozvinul kamenárske remeslo a jeho podnikateľské aktivity presiahli územie zvolenskej župy. Mal filiálky a sklady v Kremnici, Martine, Banskej Štiavnici, Lučenci. Zo začiatku dovážal hotové náhrobné kamene z Čiech a Sliezska. Neskôr jeho synovec (syn obchodníka Fridricha Viliama) Fridrich Karol (1883 - 1967) prevzal po strýkovi dielňu a rozšíril ju zakúpením veľkého priestoru s dvomi 60 m dlhými halami od stavebnej firmy Roberta Wünscha. V tejto dielni už Horn sám vyrábala pomníky, pamätné tabule a iné kamenárske výrobky.

Kamenár Ľudovít Samuel Horn (1849 - 1913) žil v Kremnici v tom istom dome ako jeho brat obchodník Fridrich Viliam (1842 - 1922). Oženil sa s dcérou hlavného lekára Kremnice, dr. Mateja Ficeka, Máriou. Mal s ňou dve dcéry. Jeho manželka zomrela vo veku 25 rokov a pochovali ju dočasne v hrobke Paulíniovcov v Kremnici. Po troch rokoch ju premiestnili do novovybudovanej hrobky Hornovcov a nakoniec spočinula v hrobke spolu s manželom na evanjelickom cintoríne v Banskej Bystrici. Jedna z dcér Helena sa v r. 1908 vydala za učiteľa vyššej reálky v Kremnici Kolomana Filipa, o čom bol oznam v novinách Besztercebánya és vidéke. Pri príležitosti sobáša dcéry daroval otec Ľudovít Samuel Horn po 50 korún na evanjelický kostol v Kremnici aj v Banskej Bystrici, chudobincu kato-

líckemu, evanjelickému útulku, na Svätý spolok Izraelitov a 10 korún na posteľnú základinu sanatória „Figyelő“. Z oznamov v novinách vieme, že Ľudovít Horn vyhotovil a daroval bustu Gabriela Betlena, ktorá bola umiestnená nad vchodom do Evanjelického spolku. V tom čase tam býval staviteľ Juraj Hudec, ktorý sochu vážiacu 6 centov so štrnástimi robotníkmi s veľkými ťažkosťami umiestnili na určené miesto. Jeho firma zhotovila aj schody k soche Panny Márie a vyhotovila obrubníky okolo fontány na námestí.

Vo výchovateľskom časopise pre rodičov a učiteľov Dom a škola z r. 1892 v článku o remeslách a výrobkoch sa spomína aj „Baňsko-bystrický kamenár Horn, ktorý najkrajšie kamenárske výrobky, ako sú pomníky, kríže a náhrobníky zhotovuje z bystrického bieleho pieskovca, zo sliezkeho sivého a čierneho mramoru, z rozličných talianskych mramorov (chýrečný je karrársky), z tirolského bieleho mramoru, zo saských žul (švédskej žuly, utešeného nórskeho labradora a čisto čiernej žuly)“.

Obchodník Fridrich Viliam Horn (1842 - 1922) sa vyučil u svojho strýka v Brezne, ale pôsobil ako obchodník v Kremnici. Prvý raz sa oženil vo Zvolene s vdovou Emou Jánossy, rod. Play. Po jej smrti dostala ich jediná dcérka Margita vychovávateľku Martu Schützovú z Drážďan, ktorá sa neskôr stala druhou manželkou Fridricha Viliama a matkou jeho štyroch synov a dvoch dcér. Margita, dcéra z prvého manželstva, sa vydala za profesora kremnického reálneho gymnázia Viktora Hermélyho a bola matkou jediného syna Viktora, akademického maliara (bol to spolužiak otca pisateľa týchto riadkov). Druhý syn z druhého manželstva, Fridrich Karol, sa ako jediný dieťa narodil počas návštevy matky v Drážďanoch 7. júla 1883 (zápis bol aj v kremnickej matrike narodených). Najstarší syn Richard Viliam (1881 - 1905) bol inžinierom na Južnej železnici. Zomrel v Pešti pri operácii a je pochovaný v rodinnej krypte v Kremnici. Tretí syn Fridrich Viliam (*1885) po absolvovaní obchodnej školy bol úradníkom úverovej banky a neskôr riaditeľom filiálky v Kissebeni (Sabinov). Bol ženatý, ale bezdetný. Počas 1. svetovej vojny bol na srbskom, talianskom i ruskom fronte a bol vyznamenaný viacerými vyznamenaniami. Ďalší syn Waldemar Richard (*1890) po ukončení techniky pracoval v rôznych súkromných firmách. Posledné dieťa obchodníka Fridricha Viliama Horna dcéra Marta Vílma (1892 - 1919) po ukončení konzervatória v Drážďanoch išla do Paríža zdokonaľiť si francúzštinu. Vydala sa tam za úradníka maďarského veľvyslanectva, no vzápätí vypukla vojna. Podarilo sa jej vrátiť domov, ale krátko po skončení vojny emigrovala na španielsku chrípku. Uložili ju do rodinnej krypty. Zaujímavé bolo, že v zápisoch o krste detí z druhého manželstva bolo vždy uvedené, že dieťa je z manželstva občiansky uzavretého, ale cirkevne poženého. Fridrich Viliam s manželkou ostali bývať v Kremnici v dome na hlavnom námestí, v tesnej blízkosti kláštora. On zomrel na porážku v máji 1922 a jeho druhá manželka Marta Schützová o dva roky neskôr v máji 1924. V Kremnici u syna kamenára Ľudovíta Samuela zomrela v roku 1894 aj jeho matka Anna Bystričanová z Bystrice. Rodinná krypta na starom cintoríne v Kremnici, ktorý dnes už neexistuje, bola naplnená.

Kameňosochár Fridrich Karol Horn bol posledným majiteľom firmy Horn. Ľudovít školu a reálne gymnázium navštevoval v Kremnici, potom podľa rozhodnutia rodičov a strýka, po ktorom mal prevziať kamenársku firmu, odišiel študovať na priemyselnú mramorovú školu do Sansdorfu. Po prvom ročníku prešiel na kamenársku školu v Zalattnai, kde absolvoval 2. - 4. ročník a majstrovskú skúšku. Jeho kresby tak upútali spolužiakov, že si portretovaním ich rodičov privyrábal. Bol hrdý, že ho ako jediného zo spolužiakov pozývali do spoločnosti rodín významných štátnych úradníkov, na čo si v budúcnosti rád spomínal. Vrátil sa a nastúpil do firmy strýka Ľudovíta sekať písmo, ten ho však čoskoro poslal do sveta získať skúsenosti (Kaniža, Markburg, Grác, Viedeň, Praha, Drážďany), ale nikde nedostal primeranú prácu, lebo bola veľká nezamestnanosť (1904). Nakoniec sa mu podarilo zamestnať u sochára G. Waltera na kamenárskych prácach priamo na budovách, ktoré sa obkladali sekaným kameňom. Večer navštevoval umeleckú akadémiu, kde kreslili akty a modelovali. Potom prešiel ku firme R. Schultza, kde dostal kancelársku prácu. Na požiadanie strýka Ľudovíta sa vrátil, aby viedol v Kremnici práce na oprave súsosia Sv. Trojice (nový podstavec, zábradlie a ďalšie menšie opravy). Po návrate k Schultzemu krátko prešiel k firme Förster v Riese, ktorá hľadala kamenárskeho technika na kreslenie kompletných častí v skutočnej veľkosti, ktoré sa budú montovať na stavbe modernej budovy súdu. Fridrich Karol Horn mal ale záujem o umeleckú dráhu, preto zanesol niekoľko svojich prác na posúdenie do Drážďan profesorovi Guhrovi. Ten napísal jeho rodičom do Kremnice, aby dali syna študovať na akadémiu. Rodičia návrh zamietli, pretože mal v budúcnosti prevziať firmu Horn po strýkovi Ľudovítovi. Pracoval potom ešte po jednomesačnej

skúšobnej dobe v Berlíne u Schilinga, ktorý mal najväčší kamenársky podnik v nemeckom cisárstve. Tento zamestnával viac ako 100 kameňosochárov, 40 úradníkov a tisíc robotníkov. Na jar 1907 sa Fridrich Karol definitívne rozhodol odísť a prevziať firmu Horn, ktorá sa tešila dobrému menu, hoci bola stále väčšia konkurencia. Umelý kameň silne zápasil so sekaným kameňom. S Robertom Wünschom, ktorý umelý kameň vyrábal a v tlačí propagoval, čím robil antireklamu prírodnému kameňu, v novinách dlho polemizoval. V roku 1912 pri prevzatí firmy Fridrichovi K. pomohol otec pôžičkou 20 tisíc korún a strýko mu prenechal sklad komisionálne. Ako prvý v Maďarsku zaviedol spracovanie žuly. Zmodernizoval firmu novými zariadeniami na jej spracovanie a zmechanizoval ju. Obstaral 1 gáter na pilenie, 3 leštiace stroje a 1 fukár na piesok, no chýbala mu vyškolená pracovná sila. Uchádzal sa o štátnu pôžičku, ktorú podporilo ministerstvo obchodu a vyslaná komisia mu prislúbila kladné vybavenie žiadosti. Žiaľ, vypukla 1. svetová vojna a vybavenie pôžičky sa odložilo. Väčšina jeho zamestnancov narukovala a on sám dostal povolávací rozkaz, ale na základe plánu priemyselného rozvoja bol oslobodený. Vo firme nemal kto pracovať, preto požiadal o pridelenie 25 vojnových zajatcov, dostal však ruských zajatcov – roľníkov, ktorí boli v kamenárskej dielni nepoužiteľní. Pri výmene za talianskych zajatcov sľúbil hlavnému županovi, že postaví zdarma na pamiatku padlých vojakov Pomník padlým hrdinom. Sľub dodržal. Pomník stál donedávna v priestore vojenského cintorína v Majeri, teraz je o ňom aspoň zmienka pri vstupe do nového monumentálneho pamätníka. Podobný jeho pomník je zachovaný na židovskom cintoríne.

Po skončení vojny sa talianski zajatci vrátili domov a z Hornových zamestnancov sa nikto nevrátil. Pretože vo firme nemal kto pracovať, museli sa znovu dovážať hotové pomníky, kým si Fridrich Karol nezaučil novú pracovnú garnitúru, čo trvalo celé desaťročie. Nasledovali ťažké roky. Sám pracoval dvanásť až trinásť hodín denne. Až v 30. rokoch 20. stor. bol schopný konkurencie od Prešova až po Bratislavu. Firmu zveľaďoval zakúpením ďalších strojov – 2 fréz, 2 ponkov, kamenného gátra, 10 leštiacich strojov, 1 fukára a kompresného kladiva. Zamestnával jedného až dvoch kameňosochárov, písmorytca, 6-10 kamenárov, 10-12 leštičov, 2 murárov na umelý kameň, tesára a pomocných robotníkov, spolu 30 - 45 ľudí.

V roku 1913 bol založený celoštátny uhorský spolok kamenárov a obchodníkov s náhrobnými kameňmi. Titul kamenársky majster mohli používať len kamenári, ktorí prešli štátnymi skúškami a nebolo ich veľa. Niektorí kamenári používali tento titul bez oprávnenia, preto Fridrich K. Horn, ktorý mal túto skúšku, dosiahol cez príslušné úrady, aby vývesné tabule takito „kamenárski majstri“ museli odstrániť. Firma Horn sa ale darilo. Dostávali stále viac objednávok, preto dovážali celé vagony žuly, mramoru, travertínu, takže sklady boli plné. Ukázalo sa to ako výhoda počas 2. svetovej vojny, keď bolo zásobovanie sťažné, takže firma mala aj v ťažkých časoch vojny s čím pracovať.

V roku 1944 Fridrich K. Horn bol kvôli zdravotným problémom dlhšiu dobu v Bratislave, chod firmy zveril vedúcemu pracovníkovi. Po návrate v r. 1945 našiel firmu pod nútenou správou a v r. 1948 mu bola firma znárodnená. Zanikla po 144 rokoch trvania a úsilia štyroch generácií kamenárov a kameňosochárov Hornovcov. Prevzali ju Bazaltové kameňolomy n. p.

42-ročná činnosť Fridricha Karola Horna, ale aj jeho predchodcov dokumentuje množstvo náhrobných pomníkov, pamätníkov, pamätníkových tabúl a inej kamenárskej práce na verejných stavbách nielen v Banskej Bystrici, ale aj v Haliči, Beňuši, Handlovej, Nemeckom Pravne, v Gabčíkove, Kremnici, Košiciach, Krupine, Leviciach a v ďalších mestách, no aj v iných krajinách, ako Maďarsko, „Rusínsko“.

Jeden z dvoch synov Fridricha Karola Horna - Gejza Karol Pavol, akademický sochár pracoval v otcovej firme, no nemožno rozvinúť svoj talent, lebo mladý, len 32-ročný v marci 1944 zomrel. Je pochovaný spolu s malou sestričkou Klárou na evanjelickom cintoríne. Jeho matka Pavla Grácerová zomrela r. 1959 a otec Fridrich Karol sa vysťahoval do Nemecka, kde 27. decembra 1967 v Bopfingeri zomrel.

Starí Bystričania si pamätajú meno Horn aj v súvislosti s pekárstvom v Dolnej ulici, ktoré existovalo počas dvoch generácií, vedené Kristiánom Hornom (1862 - 1935) a potom jeho synom Júliusom Ľudovítom (1902 - 1992) až do znárodnenia v r. 1948.

Nebyť podrobných zápisov o rodinnej histórii Hornovcov z pera Fridricha Karola Horna a množstva informácií z cirkevných matrik a iných archívnych dokumentov i dobových periodík, nemohli by sme zmapovať v článku uvedené pôsobenie rodiny v našom meste počas takmer 150 rokov.

Eva Furdíková a Michal Kiššimón

ČREMOŠNIANSKY TUNEL

Prezident Beneš s manželkou pri slávnostnom zahájení stavby v 28. septembrom 1936

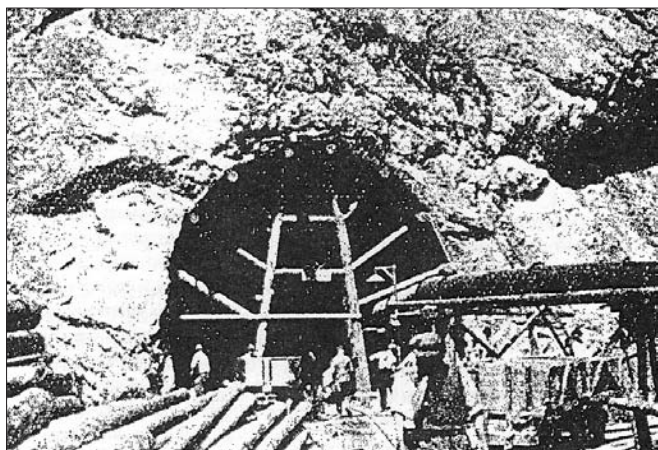
Čremošňanský tunel je v smere od Banskej Bystrice posledný a preto mal v minulosti označenie tunel č. 14, dnes je to tunel č. 22. Jeho dĺžka je 4 697,15 m vedie popod sedlo Malý Šturec medzi Veľkou Fatrou a Kremnickými vrchmi. Tunelový otvor bol napriek zložitým geologickým

priorít. Nasvedčoval to aj prvý názov tunela, ktorý sa menoval Tunel Dr. Edvarda Beneša. Avšak po rozdelení Československa a vzniku Slovenskej republiky už tento názov nebol politicky akceptovateľný, a tak bol tunel dňa 19. apríla 1939 premenovaný na Tunel Andreja Hlinku. Tunel premenoval minister Július Stano. Na obmurovanie tunelovej rúry sa použil ryolit ťažený v Hliníku nad Hronom, andezit z Handlovej a z kameňolomu Steinherdel a nakoniec žulou z Lieskovca. Na vstupné portály boli použité ozdobnejšie materiály. Banskobystrický portál je obložený žulou zo Sliezka a travertínom zo Spišských Vlách, čremošňanský tunel zas obložený andezitom z Handlovej a z kameňolomu Steinherdel.

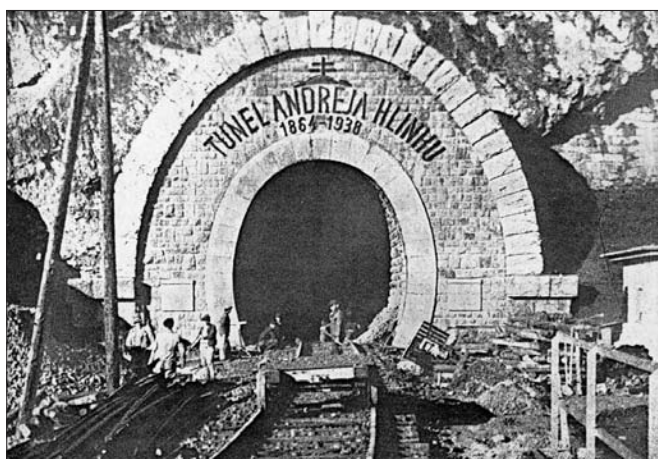
Zložitý geologický pomery pripravili staviteľom nejedno prekvapenie.

V rámci razenia nastalo niekoľko prievalov horniny, ktoré značne brzдили razenie tunelovej rúry. Najzložitejšia situácia nastala, keď sa pri razení podarilo narušiť tok pozemného prameňa. Tento prameň bol taký výdatný, že sa ho len s vypätím značných síl podarilo zvieť do drenážneho kanála. Tunel totiž prerazil aj krasovú oblasť. V okolí následne zmizlo do desať pôvodných prameňov. Vysokokvalitná krasová voda sa stala neskôr predmetom vodárov, ktorí ju v roku 1965 zachytili a dodnes je zvedená do skupinového pohronskeho vodovodu. Výdatnosť prameňa je 500 l/s. Plocha, ktorú tunel aspoň sčasti odvodňuje predstavuje 26 km². V roku 1992 bola v tuneli vykonaná kompletná rekonštrukcia a upravený bol aj zberný kanál, ktorý ide stredom tunela tak, aby aj v prípade nehody bola pitná voda ochránená pred znečistením.

Čremošňanský tunel patrí medzi stavebné pamiatky a dôkazy ľudskej schopnosti a usilovnosti. Jeho potenciál v kultúrnom turizme nie je vyťažený ani minimálne. Ide o jedinečné dielo v kontexte celej železničnej trate z Banskej Bystrice do Hornej Štubne

Výstavba Čremošňanskeho tunela - pred obmurovaním

Čremošňanský tunel - po obmurovaní

pomerom vyrazený za 20 mesiacov, výstavba tunela však trvala aj vplyvom vypuknutia druhej svetovej vojny zhruba štyri roky.

Geologická príprava bola rýchla, ale kvalitná. Bolo vyvrátených celkom 9 vrtov do hĺbky 660 metrov, podľa ktorých bol spracovaný presný geologický profil. Tunel bol razený od leta 1936 z oboch strán. Razená plocha čelby predstavovala od 8 do 12 m². Napriek všetkému sa obe smerové štôlne spojili dňa 28. augusta 1938. Presnosť, s akou sa stretli, je obdivuhodná aj dnes. Smerová odchýlka bola 28 mm, výšková len 5 mm a v dĺžke sa odchýlili o 35 mm.

Najvyšší bod tunela leží v nadmorskej výške 692,94 m n. m. Od banskobystrického tunelového portálu, ktorý leží na 28,212 km trate, je vzdialený 3,213 km. Vlak od tohto portálu prekonáva 14‰ stúpanie, následne trať smerom k čremošňanskému portálu klesá v 4,4 ‰ sklone. Kilometráž trate je počítaná ešte od starej železničnej trate. Tá bola v roku 1951 presťahovaná a trať sa skrátila o 365 metrov. Maximálna výška nadložia je 318 metrov. K zaujímavostiam tunela patrí aj vetracia šachta, ktorá je hlboká 95,26 m. Má kruhový prierez so 4,5 m priemerom. Razili ju jeden rok.

Výstavba tunela bola jednou z československých stavebných

Slávnostné otvorenie trate

V Dolnom Harmanci odhalili aj pamätník robotníkom, ktorí prišli na stavbu o život

Čremošňanský tunel - súčasný stav

je tu ďalší významný kultúrny prvok, ktorý je možné bohato využiť pri rozvoji cestovného ruchu v regióne. Verme len, že sa to v budúcnosti podarí a vlaky cez túto trať nebudú premávať bez zastávky. Spracované na základe knihy Podzemie Banskej Bystrice a okolia.

Richard R. Senčák

PRVÉ ROKY GYMNÁZIA ANDREJA SLÁDKOVIČA V BANSKEJ BYSTRICI

V roku 2019 si pripomíname storočnicu Gymnázia Andreja Sládkoviča v Banskej Bystrici. Vzniklo 27. januára 1919 prevedením vtedajšieho Katolíckeho vyššieho gymnázia do československej správy a jeho premenovaním na Československé štátne gymnázium Andreja Sládkoviča. Predchodcami tohto gymnázia boli Regium archigymnasium (jezuitské) založené v roku 1648, potom od roku 1750 Cisársko kráľovské štátne gymnázium (c. k. Staatsgymnasium) a od roku 1760 Kráľovské katolícke gymnázium, pričom v roku 1787 bol jeho konfesionálny charakter zrušený, ale po smrti Jozefa II. znovu obnovený. V roku 1852 sa gymnázium stáva slovenským, avšak v dôsledku silnejúceho maďarizačného tlaku u Uhorsku od roku 1867 sa zmenilo na maďarské.

Predstavu o prvých dvoch rokoch fungovania Československého štátneho gymnázia Andreja Sládkoviča v Banskej Bystrici možno nadobudnúť z Výročnej správy za školský rok 1919 – 1920.

Zápis do gymnázia sa uskutočnil v dňoch 22. – 24. februára 1919 a s vyučovaním sa začalo už 26. februára 1919. Vyučovala sa slovenčina, čeština, nemčina, latinčina, gréčtina, dejepis, zeme-
pis, matematika, fyzika, chémia, prírodopis, rýchlöpis, kreslenie, telocvik, katolícke i evanjelické náboženstvo. Nepovinnými predmetmi boli krasopis, spev, ruština a francúzština. V učiteľskom zbere po odchode maďarských profesorov prevládali českí profesori.

Slávnostné príležitosti boli motivované narodeninami prezidenta T. G. Masaryka (7. marca 1919), spomienkou na Jána Amosa Komenského (28. marca 1919) a na Andreja Sládkoviča (7. apríla 1919), ako aj pietnou spomienkou na M. R. Štefánika (10. mája 1919). V mesiaci júni došlo k evakuácii školy v dôsledku vpádu maďarskej Červenej armády na územie Slovenska, ale už 8. júla 1919 sa študenti gymnázia s učiteľmi zúčastnili vyznamenávania vojakov divíznym veliteľom Jozefom Šnejdárkom v Banskej Bystrici z príležitosti zastavenia tohto vpádu. Školský rok sa skončil 12. júla 1919. Maturitným skúškam (skúškam zrelosti) v dňoch 18. a 19. júla 1919 predsedal ministerský radca profesor Dr. Jaroslav Vlček. Počet študentov na konci roku 1919 bol 269 + 3 (privatisti), z čoho bolo 247 Slovákov, jeden Čech, dvaja Nemci a 22 Maďarov.

Školský rok 1919 – 1920 trval od 16. septembra 1919 do 30. júna 1920. Slávnostnými aktivitami gymnázia boli: výročie narodenia Štefana Moyzeša (24. októbra 1919), prvé výročie vzniku Československej republiky (28. októbra 1919), založenie podporného spolku (14. decembra 1919), jubilejná prednáška o Božene Němcovej (4. februára 1920), 70. narodeniny prezidenta T. G. Masaryka (6. marca 1920), prednáška o J. A. Komenskom (27. marca 1920), účasť na Sládkovičových slávnostiach v Banskej Bystrici (30. marca 1920), školská slávnosť (24. apríla 1920), výprava študentov do Prahy (23. – 31. mája 1920) a oslava Jana Husa (30. júna 1920).

Maturitné skúšky sa uskutočnili v dňoch 7. – 9. júla 1920 za predsedníctva odborného radcu Dr. Jozefa Folprechta. Maturovalo týchto 27 študentov: Bundzel Jozef z Lazán, Cotteli Jozef zo Sole na Podkarpatskej Rusi (bydlisko B. Bystrica), Červeň Juraj z Diviak, Dluholucká Anna z Brezna (bydlisko Dolná Lehota), Drako Vilém zo Slovenskej Ľupče, Freimannová Elena z Tisovca, Gašpar Fraňo z Budiša, Gašparík Anton zo Zvolena, Gebura Jozef z Dolného Kubína (bydlisko Trstená), Hruzová Viera zo Silbáša v Juhoslávii, Hudec Pavel z Banskej

Bystrice, Chorváth Cyrill zo Slovenského Pravna, Kelemen Juraj z Banskej Bystrice, Konček Ján z Horného Almäša, Korbačka Fraňo zo Zvolena, Krébes Július z Hladia (bydlisko B. Bystrica), Laboš Mikuláš z Liptovského Svätého Mikuláša (bydlisko Trstená), Martinec Jozef z Banskej Bystrice, Mišuth Ján z Mistríkov (bydlisko Dubová), Reiss Ladislav z Divína (bydlisko Zvolen), Schwarz Emerich z Detvy (bydlisko B. Bystrica), Tóbič Ladislav z Hnúšte, Tömöry Anton zo Slovenskej Ľupče, Valach Mikuláš z Lutily, Weil Arnošt z Novej Lehoty (bydlisko B. Bystrica), Štrba Emerich z Horných Vesteníc (externý) a Kühnel Jozef z Kráľovských Vinohradov (externý), z ktorých siedmi uspeli s výborným prospechom. Riaditeľom gymnázia bol vtedy profesor Emanuel Pavelka a triednym profesorom Leonhard Vesecký.

Budova gymnázia Andreja Sládkoviča pri Mestskom parku

Tablo abiturientov gymnázia v školskom roku 1919 - 1920

Z uvedených 27 maturantov si pre budúce povolanie zvolili štúdium práva piati, medicíny traja, filozofie jeden, teológie jeden, inžinierstva dvaja, technickej chémie dvaja, elektrotechniky jeden, obchodnej akadémie jeden, železničnej dopravy traja, lesníctva piati, hospodárskej školy jeden, súkromného úradníctva jeden a konzervatória jeden.

Gymnázium Andreja Sládkoviča od svojho vzniku (1919) do roku 1921 sídlilo v budove predchádzajúceho Katolíckeho vyššieho gymnázia, postavenej v rokoch 1856 – 1858 na vtedajšom Matejovom námestí (Mátyástér), dnes Námestie Štefana Moyzeša. Druhým sídlom gymnázia Andreja Sládkoviča sa neskôr stala secesná budova, postavená podľa návrhu budapeštianskeho architekta Gyulu Orczyho pri Mestskom parku na vtedajšom Árpádovom námestí (Árpádtér).

Táto budova pôvodne určená pre katolícke vyššie gymnázium bola síce stavebne dokončená v roku 1914, avšak v čase vypuknutia prvej svetovej vojny ešte nebola zariadená ani doriešená jej správa, a preto ju zabrali pre vojenské účely. Najprv tu umiestnili zmobilizovaných vojakov (dočasné ubytovanie tu vraj našlo až 1000 mužov) a po ich odchode na front v nej pôsobilo II. chirurgické oddelenie záložnej nemocnice, potom pozorovacia stanica infekčných chorôb a opäť záložná nemocnica. Aj po skončení prvej svetovej voj-

ny určitý čas pretrvávalo jej vojenské využitie, bolo tu napríklad umiestnené veliteľstvo druhej československej pešej divízie. Svoju pôvodnému školskému účelu začal objekt slúžiť až v školskom roku 1921 – 1922. Teraz v nej sídli Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela.

Po druhej svetovej vojne v dôsledku viacerých školských reforiem škola stratila gymnaziálny charakter aj pomenovanie po štúrovskom básnikovi. Od roku 1969 sa opäť začal používať názov gymnázium. Okrem gymnázia na Tajovského ulici (neskôr Gymnázium Jozefa Gregora Tajovského) bolo aj druhé gymnázium na vtedajšom Nábřeží Duklianskych hrdinov (teraz Štefánikovo nábřežie), ktoré neskôr premiestnili do školskej budovy na Triede SNP. Z tohto gymnázia sa v školskom roku 1990 – 1991 vytvorilo nové Gymnázium Andreja Sládkoviča a súčasne aj Osemročný športový gymnázium. Novoutvorené Gymnázium Andreja Sládkoviča, ktoré sa od roku 1993 nachádza v modernej budove na Komenského ulici, pokračuje v tradícii pôvodného rovnomeného gymnázia.

Gymnázium Andreja Sládkoviča v Banskej Bystrici poskytlo solídne vzdelanie mnohým významným osobnostiam, ktorí sa uplatnili v oblasti politiky, vedy, výskumu, hospodárstva a kultúry.

Július Burkovský & Katarína Izáková

SPOZA PLOTA 1/2019

Banskobystrické námestie patrí nesporne k tým najkrajším na Slovensku. Pre nás Bystričanov niet krajšieho - atraktívnejšieho... Aj odborníci, či už architekti, urbanisti alebo historici uznávajú kývu hlavou, keď príde reč na historický bystrický „Ring“. Tok času poznačil a postupne zmenil účel a tým čiastočne aj podobu takmer všetkých stavieb na námestí, v žiadnom prípade však nenaarušil harmóniu a ucelenosť tohto klenota klasickej urbanistiky. Korene dodnes prikladnej homogénnosti zástavby centra mesta siahajú až do stredoveku.

V tých časoch sa v „medenej“ Bystrici ťažila a spracovávala meď a iné vzácne kovy najvyššej kvality v Európe. Prekvitali tu remeslá a obchod, mesto rástlo a bohatlo a svoju prosperitu prejavilo aj honosnými stavbami na Ringu. Budovy, ktoré stáročia slúžili ako reprezentačné meštianske obytné domy sa za posledných 50 – 100 rokov postupne zmenili na objekty, v ktorých sa usídlili rôzne inštitúcie, úrady a firmy s kancelárskymi, obchodnými, bankami, gastronomickými zariadeniami a pod. Väčšina budov na námestí sa nachádza v súkromných rukách, čo sa pozitívne prejavuje na ich stave a vzhľade. Niektoré objekty spadajú pod verejnú resp. cirkevnú správu. Ich dobrý stav prispieva ku kultivovanému a harmonickému dojmu z celého areálu. Žiaľ, neplatí to pre jeden objekt, ktorý sa nachádza na chvoste virtuálnej súťaže krásy domov na Ringu. Smutný primát zanedbalosti v súčasnosti patrí „Thurzovmu“ domu, v ktorom sídli Stredoslovenské múzeum. Táto jedinečná renesančná stavba koncom 40. rokov minulého storočia o vlások unikla asanačným plánom vtedajšieho „pokrokového“ vedenia mesta a po dôkladnej renovácii koncom 50. rokov patrila dlhé desaťročia k najatraktívnejším budovám na námestí. Dom bol od cca r. 1490 vo vlastníctve šľachtického rodu Thurzovcov, ktorého jeden z najprominentnejších členov – Ján Thurzo založil (r. 1494/5) spolu s vtedy najbohatším mužom sveta, Jakobom Fuggerom z Augsburgu, spoločnosť Ungarhandel a neskôr ďalšiu spoločnosť Neusohler Kupferhandel. Banská Bystrica (Neusohl) sa vďaka Thurzovcom dostala do extraligy najdôležitejších hospodársko-administratívnych centier vtedajšej Európy. A práve v Thurzovom dome sídlila lokálna centrála týchto aktivít európskeho rozmeru. Jeho dnešný stav ani zďaleka nezodpovedá historickému a kultúrno-umeleckému rangu tohto pamätníka slávnej histórie mesta pod Urpínom. Obyvatelia Bystrice právom očakávajú, aby sa VÚC, ktorému Thurzov dom patrí, postaral o čo najskoršiu nápravu. Nak sa len pán župan Lunter pozrú z okna svojej kancelárie a uvidia, v akom žalostnom stave sa Thurzov dom v súčasnosti nachádza. Bude zaujímavé sledovať, kedy sa VÚC konečne rozhodne prijať potrebné opatrenia smerujúce k ukončeniu tohto neprijateľného stavu. Kde je vôľa, tam je aj cesta.

Keby sme dnes „naštelovali“ stroj času späť o 65 rokov, ocitli by sme sa kdesi na začiatku februára 50. rokov 20. storočia. V tom čase žilo mesto pod Urpínom horúčkovitými prípravami a netrpezlivým očakávaním tradičných medzinárodných pretekov na skokanskom mostíku v Srnkovej. Mostík sláv-

nostne otvoril 29. 1. 1933 a pomenovali ho po generálovi M. R. Štefánikovi. Pri slávnostnom otvorení bolo prítomných 4000 divákov, čiže dobrá tretina občanov vtedajšej Bystrice! Otvárací prejav predniesol legendárny bystrický starosta Michal Samuhel. Banská Bystrica sa stala na dlhé desaťročia stálicou v termínovom kalendári najlepších lyžiarov - skokanov z celej Európy.

Pre nás chlapčiská bolo významným, keď sme mohli pomáhať pri úprave (dupaní) svahu a dojazdu mostíka. Za odmenu sme mohli zadarmo obdivovať odvážnych pretekárov, ktorí sa na dve-tri sekundy premenili na orlov vznášajúcich sa nad našimi hlavami. Spolu s nami sledovalo preteky po niektoré roky až do 20 tisíc divákov z mesta, širokého okolia, z celej republiky, ba i zo zahraničia. V galérii najúspešnejších pretekárov sa nachádzajú mená olympijských víťazov H. Recknagela z Nemecka a J. Rašku z Česka, spolu s dlhoročným zoznamom vynikajúcich pretekárov, akými boli napr. držiteľ rekordu mostíka (104,5m) V. Matouš z Česka, jeho krajan Běloňožník a Remsa, či H. Glass z Nemecka, Koba Čakadze a Gari Napalkov z Ruska, alebo nezabudnuteľný Veiko Salmeranta z Fínska a mnohí iní. Pritom nesmieme zabudnúť na plejádu skvelých lokálnych borcov, menovite J. Daňa, J. Lepka, P. Nováka, Š. Slivku, P. Schlanka, K. Straussa atď.

Keby sa pokračovalo v tomto dobre nastavenom a rozbehnutom podujatí, dnes, vo februári 2019 by sa tu bol konal už 86. ročník! Viacerými ročníkmi sa nemôže popýšiť ani najvýznamnejšie skokanské podujatie na svete, turné štyroch mostíkov, ktoré sa v dnešnej podobe koná od r. 1949. Keby...

Nuž keby nebol prišiel rok 1969, s ktorým sa končí tradícia skokanských pretekov na Mostíku generála M. R. Štefánika v Srnkovej. Odvtedy objekt chátral a po čase ho láskavá matka príroda zaoedla do šiat zo stromov, kríkov a bodláčika.. Dnes už len spomienky živých svedkov oných slávnych čias banskobystrického lyžiarstva by vedeli pre súčasníkov priblížiť neopakovateľnú atmosféru tohto jedinečného podujatia.

Nevedojak sa natíska myšlienka, či by predsa len nestálo za to, považovať nad možnosťou „vzkriesenia“ tradície vrcholných lyžiarskych podujatí v meste pod Urpínom. Veď história dokazuje, že v Banskej Bystrici dokázali zorganizovať a realizovať veľké lyžiarske podujatia, ktoré získali nielen celoslovenský, ale aj európsky a v niektorých prípadoch svetový rozmer a charakter.

Odhliadnuc od otázok technickej realizácie či finančného zabezpečenia, takýto projekt potrebuje v prvom rade osobnosti, naslovovzatých odborníkov, s poriadnou dávkou zdravého lokálpatriotizmu, ktorí by so zaničením zobrali vec do vlastných rúk a dovedli ju do úspešného konca. Odborníci s podporou nadšencov – aktivistov, ktorí by nestrácali čas hľadaním alibistických výhovoriek, prečo „sa to nedá urobiť“, ale ktorí by sústredili svoju kreatívnu energiu na hľadanie možností vedúcich k úspešnej realizácii.

Neбудem ďaleko od pravdy, keď sa odvážim povedať, že peniaz investovaných do tohto projektu by znamenali pre mesto a jeho obyvateľov badateľný a hmatateľný prínos, a to nielen v oblasti športu, ale hlavne vo zvýšení atraktivity mesta doma i v zahraničí. A to by predsa za to stálo, „čak?“

Dušan Klímo

KAM SA PODELA SOŠKA MADONY?

Už päťdesiatpäť rokov je výklenok (nika) na budove lesného riaditeľstva nad vstupom do Národnej ulice prázdna, a preto si už len starší Bystričania môžu ešte pamätať, čo v nej predtým skutočne bolo.

Po roku 1989 v rámci naprávania krívd spôsobených totalitným režimom sa objavovali hlasy požadujúce návrat Panny Márie (Madony) do tejto uprázdnenej niky, ale aj názory, že sa tam pôvodne nachádzala soška sv. Barbory (patrónka baníkov), alebo sv. Floriána (patrón hasičov), dokonca aj Fauna (mytologický boh lesov). Za smerodajný však môžeme považovať údaj riaditeľa Štátnych lesov a majetkov v Banskej Bystrici z rokov 1919 – 1921 Ing. Josefa Opletala (1863 – 1953), ktorý v publikácii *Moje paměti* spomína práve sošku Panny Márie, ktorá zdobila priečelie budovy.

Soška sa pôvodne nachádzala v nike nad vchodom do budovy *Kammerhofu* (sídlo banskej komory), ale po jej zbúraní premiestnili ju do niky takmer na rovnakom mieste v priečelí novej budovy Uhorského kráľovského lesného riaditeľstva, postavenej v rokoch 1913 – 1916. Zdá sa logické, že išlo o sošku Panny Márie, pretože bola patrónkou Uhorska, veď aj znak Uhorska sa nachádza priamo pod touto nikou.

V rokoch 1950 – 1972 v budove lesného riaditeľstva sídlil Krajský výbor Komunistickej strany, pre ktorý sa soška Madony stala ideologicky nevyhovujúcim sakrálnym symbolom. Odstránená bola v roku 1964 pred oslavami 20.

výročia SNP, keď následne niku aj zamurovali, čo pretrváva dodnes. O ďalšom osude sošky Madony nie sú vedomosti, v zamurovanom priestore sa však nenachádza. V kultúrne vyspelých krajinách bolo oddávna zvykom prebytočné plastiky odkladať do depozitárov. V múzejnom či cirkevnom depozitári sa doteraz táto soška nenašla, a preto je pravdepodobné, že ju po vyňatí zničili. Podľa nepotvrdených informácií ju rozlámali pri budove v Národnej ulici, kde bola skládka paliva do kotolne. Ak by sa to potvrdilo, možno hovoriť o barbarskom čine, ktorým vznikla nesmierna škoda, pretože išlo o vzácnu pamiatku asi z 18. alebo 19. storočia.

V súčasnosti sa oživila snaha prázdnu niku opäť zaplniť, problémom však je, že nie je doposiaľ k dispozícii podrobnejšia fotografia pôvodnej sošky, podľa ktorej by bolo možné vyhotoviť čo najvernejšiu kópiu. Redakcia *Bystrického Permonu* sa na svojich čitateľov obracia s prosbou o akékoľvek informácie týkajúce sa osudu predmetnej sošky, prípadne o poskytnutie rozpoznateľnej fotografie.

Súvisiace články:

Burkovský Július: Vráti sa soška Panny Márie nad vstup do Národnej ulice? In: *Bystrický Permon*, Banská Bystrica 2015, 2:15.

Fajčíková Kveta: Výklenok nad vstupom do Národnej ulice je prázdny. Pomôcť môžete aj vy. In: *MY Banskobystrické noviny* 22. 1. – 28. 1. 2019, s. 5.

Július Burkovský

BONEY M. NA ŠTIAVNIČKÁCH

V tretej štvrtine 20. storočia zasiahla staručkú Európu vlna hudby, s ktorou tu skutočne nikto nerátal. Spokojne si tu prežívala éra slávnych živých diskoték a nič nenasvedčovalo tomu, že sa čoskoro niečo zmení. Ľudia totiž boli spokojní s tým, čo tu práve mali, lebo éra Beatles bola nenávratne preč a generácie, zakonzervované napríklad v socialistickom košari, si z toho aj tak veľa neužili. Možno, alebo celkom určite, nespokojní boli jednotliví umelci, speváci alebo hudobníci, ktorí mali omnoho vyššie ambície, ako v skutočnosti dosahovali. Jedným z nich bol nemecký kuchár a nie príliš úspešný spevák Franz Reuther.

Kedže sa však v šesťdesiatych rokoch pohyboval v hudobnom biznise a bol dosť vnímavý, nambieral dosť skúseností, aby vedel, ako to chodí, ako by sa dalo preraziť a čo nové priniesť na oltár. Lenže takých, ako bol on boli stovky, len nie každý z toho dokázal vytĺcť milióny. On to však dokázal.

V roku 1974 už ako Frank Farian sám vymyslel pesničku *Baby Do You Wanna Bump*, nahral ju v módnom štýle eurodisko a sám ju aj po anglicky naspieval. Aby nemusel použiť svoje meno, vymyslel v roku 1976 názov skupiny - Boney M. (*bony em*). Pesnička mala na diskotékach obrovský úspech, ale skupina nemala účinkujúcich, teda členov skupiny. Farian tušil, že bude potrebovať ľudí, ktorí sú pohybovo nadaní, ľahko tancujú, prežívajú to, čo práve robia. Nuž takí sú len černosi, ale nechcel tých z Ameriky alebo Afriky, chcel nie celkom čiernych, z Karibiku. Hľadanie bolo pomerne dlhé a nakoniec sa ustálila štvorica: práve nezamestnaná Liz Mitchell ako hlavná speváčka, Maizie Williams, Marcia Barrett a Bobby Farrell. Spievať však ako-tak vedeli len dve členky súboru. To však stačilo. Živú hudbu nahradili dva gramofóny, silné reproduktory a mixážny pult. Svetelné efekty boli plusovou záležitosťou. Bobby Farrell ako erotický element pri tanci len naprázdno otváral ústa. Na nahrávkach ho zastupoval producent Farian. Trblietavé exotické kostýmy fascinovali divákov do extázy, fungovalo to a púť za slávou mohla začať. Dobré pesničky nemali mnoho slov, mali veľa refrénov a dobre sa zapísali do pamäti poslucháčov.

Od roku 1976 hity ako *Daddy Cool*, *Sunny*, alebo *Ma Baker* valcovali diskotéky a hitparády. Čoskoro si Boney M. získali obrovskú popularitu nielen v Nemecku, ale aj v Holandsku, Dánsku, USA, v celej západnej Európe, neskôr aj v konzervatívnej Veľkej Británii, ktorá bola silne imúnna proti všetkému, čo bolo nemecké, v Československu, Maďarsku, ale aj v Sovietskom zväze.

Nasledovali ďalšie disko hity: *Rasputin*, *Belfast*, celkom 38 slávnych hitov, z nich 15 bolo na prvých priečkach hitparád. Najslávnejšia však bola: *Rivers of Babylon*, čiže *Babylonské rieky*. Vznikla v roku 1978. Predali sa 2 milióny nosičov. To je prebásnený, vlastne prespievaný starší zabudnutý jamajský repertoár z roku 1969 – biblický žalm 137 a čiastočne ešte aj žalm 19. Pripomeňme si ho – hudba a text: Brent Dowe a Trevor McNaughton:

Rivers of Babylon

By the Rivers of Babylon
There we sat down
Ye - eah ... We wept
When we remembered Zion.
When the wicked
Carried us away in captivity
Required from us a song
Now how shall we sing the lord's song
In a strange land
Let the words of our mouth
And the meditations of our heart
Be acceptable in thy singt
Here tonight

Žalm 137

Na brehu babylonských riek,
tam sme sedávali a plakali,
keď sme si spomínali na Sion.
Na vrby tejto krajiny
Lebo tí, čo nás zajali,
žiadali od nás spevy
a tí, čo nás trápili, žiadali veselost':
„Zaspievajte nám nejaké piesne sionské!“
Akože môžeme spievať pieseň Pánovu
v cudzej krajine?
Keby som, Jeruzaleme, zabudol na teba,
Nech sa mi prilepí jazyk na podnebie,
keby som nepamätal na teba,
keby som Jeruzalem nepovýšil
na vrchol svojej radosti.

Ktovie, či sa niekedy dozvieme, ako vlastne Boney M. dobyla a okupovala celý vtedajší socialistický blok. Veď invázia západnej kultúry na východ bolo niečo nemysliteľné. Bolo to v dobe, keď každý bol podozrivý, kto vlastnil telefón, písací stroj, ovládal niektorý západný jazyk, alebo mal na západe rodinu. Vedeli by o tom rozprávať napríklad bývalí zamestnanci VKÚ Harmanec.

Zostane záhadou, prečo šéf Kremľa –

Brežnev, zrazu zmenil svoj postoj a poslal do Londýna vojenský špeciál, ktorý priviezol Boney M. do Moskvy. Ich vystúpenie bolo naaranžované na Červenom námestí, pre 2 700 Brežnevom pozvaných hostí. Železná opona sa aspoň nakrátko otvorila, akoby predzvesť budúcich dejinných udalostí. Veď v roku 2010 po vystúpení v Petrohrade, zomrel na infarkt bývalý tanečník skupiny – Bobby Farrell.

V socialistickom Československu naspieval *Rivers of Babylon* Karel Gott. Aby sa však predvídavo vyhol náboženskému textu o babylonských riekach *Eufrat a Tigris*, jeho pieseň začína slovami: „Tam, kde kdysi stál Babylon, je holá pláň ...“

No a na banskobystrické Štiavničky sa dostal slávny Boney M. na objednávku harmaneckých papierní, ktoré v roku 1979 oslavovali 150. výročie svojho založenia. Zamestnanci papierní mali vstup zdarma. V celej doline nikomu neprekážali ohlušujúce decibely. Koncert sa však pretiahol do neskorých nočných hodín a mnoho vďačných a nadšených poslucháčov prišlo domov nadránom a peši, celou cestou si opakujúc „Babylon“, lebo ničomu inému nerozumeli. Šušľalo sa vtedy, že papiereň za vystúpenie zaplatila 20 000 dolárov. Odniesli ich babylonské rieky...

Boney M. Zvláštny to príbeh popovej diskotékovej skupiny. Znie až neveriteľne, že na skupine Boney M. vlastne nič nebolo originálne, všetko bolo vyumelkované, ale perfektne to fungovalo. Aj o tom je vlastne umenie.

Michal Kiššimon

ČRIEPKY Z HISTÓRIE

Pred 100 rokmi v roku 1919

- Zamestnanec mesta bol vyslaný do Budapešti, aby doviezol regulačné plány Banskej Bystrice.
- Hronské noviny doručili mestskej rade žiadosť o podporu.
- Bola schválená a realizovaná stavba pekárskkej pece na Dolnom námestí a komory na „sirkovanie“ súkna v Lazovnej ulici.
- Bol prijatý plán na úpravu uličky medzi Hornou a Novou ulicou.
- Mestská rada obdržala žiadosť o povolenie prestavať bývalú Percianovu pílu na octáreň firmy Löwy a Mende.
- Karol Beniač odovzdal svoju modrotlač synovi.
- V Banskobystrickej nemocenskej pokladnici sa začali používať tlačivá v slovenskom jazyku.
- Emil Kalužay sa stáva predseda demobilizačného výboru v meste.
- Prebehli rokovania o plánoch elektrickej inštalácie v ubytovniach vojska: mestský majer, infekčná nemocnica, budovy zvané „Sví hrad, Červený a Biely dom“.

- Banskú Bystricu navštívil náčelník československého Hlavného štábu brannej moci v rokoch 1919 až 1921 generál Maurice César Joseph Pellé (18. 4. 1863 Douai, Francúzsko – 16. 3. 1924 Toulon, Francúzsko).
- Bola zriadená ľudová tlačiareň v Banskej Bystrici - bývalá tlačiareň Filipa Macholda.
- Otvorenie obchodu so športovými potrebami v meste.
- Bol spracovaný Výkaz škôd zapríčinených československým vojskom následkom maďarského bolševického vpádu.
- V meste boli vyvesené Vyhlášky o zákaze protičeských letákov a o povinnom vystaňovaní sa cudzincov z mesta.
- Uskutočnilo sa viacero zasadaní mestskej rady týkajúce sa plánovanej železničnej trate Banská Bystrica - Ružomberok.
- Boli definitívne zrušené vojenské baraky pri Majeri.
- Bolo prijaté rozhodnutie o slovenskom pomenovaní banskobystrických ulíc.
- Bolo zriadené športové ihrisko v parku.
- V archíve nachádzame zoznam dobročinných inštitúcií v meste, medzi nimi slobodomurárska lóža „Felvidék“.

Dušan Jarina

KAM ÍŠŤ V BANSKEJ BYSTRICI A JEJ OKOLÍ

VÝSTUP NA PANSKÝ DIEĽ

Panský diel – 1100 m n.m.

Je charakteristický kupolovitý vrch nad Banskou Bystricou. Má tri vrcholy, Horný diel – 1000 m n. m., Panský diel 1100 m n. m. a Malý diel 932 m n. m. Južne smerom k Sásovej sa nachádza krátky vápencový hrebienok s archeologicky významnou lokalitou - Hrádok vo výške 839 m n. m. kde sa našli stopy osídlenia z doby kamennej, bronzovej a hallštátskej ako aj poklad rímskych mincí.

Z vrcholu Panského dielu je vynikajúci rozhľad na celé Starohorské a Kremnické vrchy, juh Nízkych Tatier a Veľkej Fatry, Horehronie, Slovenské rudohorie.

Z mestskej časti mesta Banská Bystrica – Sásová je veľmi ľahko prístupný turistický chodník vyznačený modrou turistickou značkou, kde vychádza trasa č. 2616 na Panský diel z konečnej zastávky autobusov MHD č. 21, 22, 23 na Pieninskej ulici. Samotný výstup na Panský diel (1100 m n. m.) je stredne náročný, hlavne pri zostupe do prístupnej Sásovskej jaskyne a výstupe do archeologickej lokality Hrádok 839 m n. m.

Je to vápencový zalesnený kopec v masíve Panského dielu. Archeologicky významný bohatými nálezmi z doby rímskych čias. Neskoršie osídlenie sa pripisuje germanským Kvádum, ktorí v neskoršej dobe rímskeho cisára vytvorili predsunuté pozície na výšinných sídliskách. Toľko pre vytvorenie lepšej predstavy o prechádzajúcich miestach.

Na kopci **Bučičie** v nadmorskej výške 629 m je osadený informačný panel s posedením a výhľadovou mapkou, v jeho blízkosti je vodojem a neďaleko pod horičkou vytvorené oddychové miesto s možnosťou posedenia si pri ohníčku a opekať si, čo si kto prinesie. Takto „nabití“ kondične ako aj informačne atakujeme po opustení Hrádku náš cieľ – Panský diel, a to najhlavnejšie nás čaká na samom vrchole. Prekrásny výhľad na malebné Slovensko. Preto je vhodné mať pri sebe ďalekohľad, fotoaparát alebo videokameru na zachytenie toľkej krásy na pamiatku nášho výstupu.

Ideálne by bolo mať rozhľadnu na Panskom dieli na mieste pôvodnej historickej rozhľadne. Vzhľadom na nemožnosť jej realizácie z dôvodu existujúcej zástavby tromi telekomunikačnými stožiarimi bol navrhnutý iný variant. V súčasnej dobe prebieha architektonická súťaž na výstavbu rozhľadne v lokalite Baranovo.

(Problematike sme sa podrobnejšie venovali v minulom čísle v

článku Michala Kasu Aká by mohla byť vyhladková veža na Baranove - Horný diel, BP 2018 - 04)

Trasa vedie súbežne s náučným chodníkom Bystrického Permona – v teréne sú informačné tabule a takto absolvujeme túru po trase:

Banská Bystrica/Sásová – Hrádok, lúka – Sásovská jaskyňa – Hrádok, lúka – Panský diel – Šachtička.

km: 7,4
stúpanie: 700 m
klesanie: 210 m
čas chôdze: 2,50 – 4,50 h

Po náučnom chodníku zo Sásovej k Hrádku

Pohľad z Panského dielu na Šachtičky

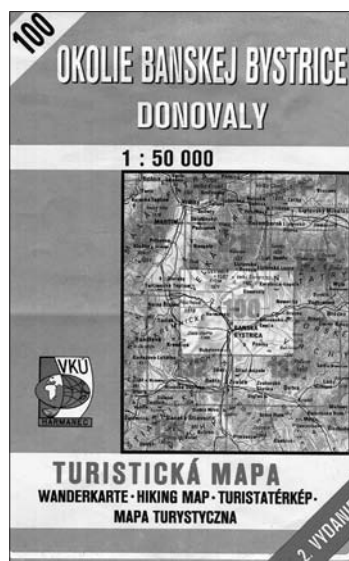

Pohľad na Selčiansky diel cestou na Panský diel

Zo sedla Šachtička je možné sa rozhodnúť absolvovať ďalšie túry po trasách do Španej Doliny, na Donovaly, na Staré Hory, Podkonice, Baláže. Významnou trasou je chodník Po stopách španodolinského vodovodu smerom na Donovaly, ktorým sa privádzala voda do baní v Španej Doline.

Pre lepšiu orientáciu vám poslúži turistická mapa VKÚ – Harmanec č. 100 – Okolie Banskej Bystrice – Donovaly, mierka 1:50 000.

Ján Vicen

BYSTRICKÝ PERMON
Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy omešľa a cestovného ruchu

Vydáva: Občianske združenie Permon Vychádza štvrťročne. Šéfredaktor: Ing. Pavel Gender. Zástupca šéfredaktora: PhDr., RNDr. Richard R. Senček, Ph.D., PaedDr. Dušan Jarina, Redakčná rada: Ján Baláž, Mgr. Jozef Ďuriančík, Igor Chromek, Ing. Július Burkovský, PhDr. Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdíková, Michal Kiššimon, doc. Ing. Norbert Gáborčík, Ph.D., Ing. Jozef Kreutz, Ján Vicen. Grafická úprava: PaedDr. Dušan Jarina.

Adresa redakcie: Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica, e-mailový kontakt: gender@pobox.sk, nasudj@gmail.com, Tlač: DALI-BB, s.r.o., Banská Bystrica. Registr. číslo: OÚ-OPT-1/2003. ISSN 25859420. Elektronickú podobu nájdete: www.banskabystrica.sk v podadresári kultúra a www.permon.eu, www.permonrevue.sk